

יִקְצֹר אֶנּוּן וְשִׁבְטֵי עֲבָרְתוֹ יִקְלָה: אֲטוֹב־עֵינַי הוּא יִבְרַךְ בְּיַנְתֵּן

שימלא תאוותו, "יקצר אנון", שיעמדו נגדו ויטלו ממונו. ושבט עברתו שמכה אותם בעברתו, יכלה.

ט) טוב עין הוא יברך ואמר⁴⁶ טוב עין זה יעקב, שחי ק"ל שנה עד שבא למצרים וי"ז שנה היה במצרים. ועוד אמרו⁴⁷ טוב עין כר ש"כל כהן המברך" כר. והיינו שבברכת כהנים⁴⁸ הן ר ברכת נגד ה' גווי עינים⁴⁹ ושישית היא שלום, שהוא טוב⁵⁰. וכן ביעקב ח"ק, ושישית הוא שלום והוא טוב.

ד) ועוד אמרו⁵¹ "טוב עין" זה בעל הבית. הוא יבורך, אל תקרי יבורך, אלא יברך ברכת המזון. כי נתן מלאמו לל ולכאורה סוף הפסוק "כי נתן מלאמו לדל" לא שייך לפי פירושם. והנראה, דהענין הוא כמו שאמרו במסכת ברכות⁵² "דרש רב עירא: אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם, כחוב כתורתך⁵³ אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד" והלא אתה נושא פנים לישראל, כמו שנאמר⁵⁴ "ישא ה' פניו אליך". אמר להם: וכי לא ישא פנים לישראל, שכתבתי להם בתורה⁵⁵ ואכלת ושבעת וברכת, והם מדקדקים על עצמן עד כוית ועד כביצה". והוא תמוה: א' למה אמר כוית כראשונה, הא כוית פחות מכביצה, וכיון שמדקדקים עד כוית כל שכן שעד כביצה ידקדקו. ועוד, הלא זהו מאמר ה', ומי איכא ספיא קמיה שמיא⁵⁶ לומר עד כוית ועד כביצה, שזהו פלוגתא לקמן⁵⁷, ודעת שפתו ברור מללי⁵⁸. ועוד, למה השיב להם זאת החומרא דווקא, הלא כמה וכמה חומרות יש עוד שהחמירו ישראל על עצמם, כמו טפת דם כחרדל שהחמירו על עצמן בנות ישראל⁵⁹ ודומיהן. ונראה דהכי פירושו, כמו שפירש הר"ף⁶⁰, דשיעור שחי סעודות הוא י"ח גרוגרות והן שש ביצים. ואיתא בבוהרי⁶¹, שבשלש ביצים יש עשרה זיתים שהם תשע גרוגרות, הרי שהזית פחות מגרגרת בחלק עשירית. ולפי זה אתי שפיר, כי שיעור סעודה הוא שלש ביצים,

- 46. לא מצאתי. "טוב" בגמטריה 17. "עין"
- 47. עיין סוטה. לח: זהר גרעב: "כל כהן המברך מתברך, ושאינו מברך אין מתברך". ועיין יו.
- 48. במדבר ו, כז.
- 49. תקוני זהר קכח: "גוונין דעינא: חוור לבני"ה, סומק מאדי"ם, ירוק חמ"ה, אוכס שבתאי"י, תכלת צד"ק. ואינון כגוונא דחסד, גבורה, תפארת, יסוד ומלכות".
- 50. שערי אורה, ר"י גיקטיליאה, מפתח אל כללי חכמת הקבלה, שעו שני ספירה תשיעית.
- 51. עיין סוטה לח: זהר ב.ג. ג, סג: קפו:.
- 52. ברכות כ:.
- 53. דברים יו.
- 54. במדבר ו, כז.
- 55. דברים ח"י.
- 56. ע"פ ברכות ג: בכת"י "ועוד, דנקיש שני שעורין, ומי איכא פלוגתא קמי שמיא חס ושלום. ונראה דהכי פירושו" וכו'.
- 57. ברכות מה.
- 58. ע"פ איוב לג, ל.
- 59. ברכות לא.
- 60. עירובין פב: עיין שם דא"ש ג. ר"מ עירובין יא, ט וביאור הגר"א א"ח שסח, ג. תפ"א.
- 61. ועיין זהר ג, רמד:.

בְּרָשִׁים יִמְשֹׁל וְעַבְד לַיהוָה לְאִישׁ מְלֹה: זֹרַע עֹלָה יִקְצֹר

באלו השלשה³⁴. "אי מוהלא" והוא צדיק שעושה מצות עשה. "אי (טבחא) [אומנא]" הוא בינוני. "אי ליטטים", והוא רשע שופך דמים כמשמעו. וזה שאמרו³⁵ "שאל באחת ולא עלתה לו, דוד כשתים ועלתה לו". והענין הוא: כי בדוד נאמר³⁶ "והוא אדמוני" - והוא במאדים, ולכן טעה בו שמואל בעת שראה קלסתר פניו. והוא העביר מדותיו בכל. ואף שאלו השנים לא העביר, מכל מקום עלתה לו, כמו שאמרו³⁷ "כל המעביר על מדותיו [מעבירין לו על כל פשעיו]". ודוד (כבר) הרבה להעביר על מדותיו, מה שאין כן שאלו, שאמרו³⁸ "בן שנה שאלו כו' - ככן שנה, שלא טעם טעם חטא". והוא העביר מדתו הטובה לרעה בדבר אחד, ולכן אף באחד לא עלתה לו. וזה שנאמר "חנוך לנוע על פי דרכו" - [לפי] דרך מזלו וטבעו (כן) תחנכהו לעשות מצות, ואז גם כאשר "זיקין לא יסור ממנה", אבל כשאתה מכריחו נגד טבעו³⁹, עתה ישמע לך, מיראתו אותך, אבל אחר כך בעת יוסר עולך מעל צוארו, יסור מזוה, כי אי אפשר לו לשבור מזלו.

ז) עשיר ברשים ימשול ועבד ליהוה לאיש מלוה ה"רשים" הם תחת ממשלת ה"עשיר", ומי שהוא נושה בחבירו - הלוח עבד לאיש מלוה. וכן הוא בתורה, כמו שאמרו⁴⁰ "רב אחא בר יעקב יזיף ופרע", שלמד בלילה מה שלא למד ביום: ומי שאינו לומד גם בלילה הוא נשאר לוח. אך מי שמשים לילות כימים, הוא מלוה לו, ואז הלוח עבד למלוה⁴¹. ועוד - "עבד לוח" וגו', כמו שאמרו בגמרא⁴² "גברא דאזיף וטרף, מאי חזי דהדר אזיף, אמר להו: גברא אזל לאגמא, קטל קמא טונא ולא מצו ביה, הדר קטל ומנח עלויה, עד דאיתרמי איניש מדלי ליה". והענין: שהם שאלוהו על מה שאדם נתגלגל⁴³ פעם השניה, הלא כשהיה כבר בפעם הראשונה לא תיקן, והשיב להם: דלמא יתרמי אחד שיתקן הגוף הראשון. הרי שהגוף הראשון הלוח, והשני הוא המלוה, ו"עבד לוח", הגוף הראשון, ל"מלוה" הוא הגוף השני.

ח) זורע עולה יקצר און פירוש, נגד ה"שרים" שבאדם, התאוני והכעסני⁴⁴, כמו שפירשנו למעלה⁴⁵, וזהו "זורע עולה" שרודף אחר הממון ונוטל בעולה מזולתו בכרי

- 34. "אבל הוא יכול לעמוד [להעמיד] את מזלו כפי שירצה. או מוהלא", כת"י.
- 35. יומא כ: ופירוש רש"י.
- 36. שמואל א' טו, יב.
- 37. יומא כג.
- 38. יומא כב: על שמואל א' יג, א.
- 39. בדפס"ר "אבל כאשר מעבירו על מזלו".
- 40. ערובין סה. בכת"י "וכן הוא בתורה, מזורו כפי שירצה. או מוהלא", כת"י.
- 41. כביכול כלפי הקב"ה, ודוגמתו "מלוה ה", יט, ז.
- 42. בכורות ח:.
- 43. בכת"י "נתקלל".
- 44. זורע כו' - כי שני המדות רעות כללות הן: התאוני והכעסני.
- 45. ב.יב.
- 34. "אבל הוא יכול לעמוד [להעמיד] את מזלו כפי שירצה. או מוהלא", כת"י.
- 35. יומא כ: ופירוש רש"י.
- 36. שמואל א' טו, יב.
- 37. יומא כג.
- 38. יומא כב: על שמואל א' יג, א.
- 39. בדפס"ר "אבל כאשר מעבירו על מזלו".
- 40. ערובין סה. בכת"י "וכן הוא בתורה, מזורו כפי שירצה. או מוהלא", כת"י.
- 41. כביכול כלפי הקב"ה, ודוגמתו "מלוה ה", יט, ז.
- 42. בכורות ח:.
- 43. בכת"י "נתקלל".
- 44. זורע כו' - כי שני המדות רעות כללות הן: התאוני והכעסני.
- 45. ב.יב.

מִלְחָמוֹ לְדָל: גֵּרֶשׁ לֶץ וַיֵּצֵא מִדּוֹן וַיִּשְׁבֹּת דִּין וְקָלוֹן: אֱהָב
מְהֵרָה סֵהֵר לֵב חֵן שִׁפְתָיו רַעְיוֹ מִלָּה: עֵינָיו יִהְיוּ נֹצְרוֹ דַּעַת

י גרש לץ ויצא מדון כי האדם המתלוצץ ומבוזה את כולם תמיד, מחמת זה ישנאוהו ויבואו לביתו לריב אתו, ואף יוציאואהו מביתו אל שופט העיר ושפטו על זה, ואז השופט ישפוט להכותו או שיצוה לעשות לו איזה דבר בזיון. והנה גרש הלץ מביחך, כי כשתגורשהו מביתך אז לא יבואו שונאיו לביתך לריב אתו. וזה שנאמר "ויצא מדון" והוא התחלת ריב, כמו שפירשנו למעלה⁶⁷. וישבת דין וקלון הוא שאחר כך יוציאואהו לשפטו בדין או בקלון, אך בגרשך אותו תשבית ממך את ה"דין" - שיכו אותו, או ה"קלון" - שיבוזהו.

יא אהב סהר לב חן שפתיו רעיו מלך כלומר, האהוב למי שלבו טהור, וגם אוהב למי שיש לו חן בשפתיו, והוא שמדבר צדק ויושר, הוא ריע מלך, כי כן הוא דרך המלך לאהוב אלו השנים. וכן - "מלך" הוא הקב"ה, שגם הקב"ה אוהב את מי שעובד לו בטהרה הלב ומדבר צדק ויושר.

יב עיני ה' נצרו דעת "עיני ה'" הם שומרים את הצדיקים לכל ישכחו את הדעת. ויסלף דברי בגד ואת דברי הרמא הוא מסלף בכדי שתודע רמאותו. והענין הוא, כמו שנאמר⁷² "כי השוחד יעור עיני חכמים ויסלף דברי צדיקים", וכתב⁷⁸ "כי השוחד יעור פקחים ויסלף דברי צדיקים", שינה הכתוב בלשונו, [ואמר] פעם "חכמים" ופעם "פקחים". והענין הוא כמו שנאמר⁷⁹ "ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר". ואמר [בגמרא] [בספרי]⁸⁰ "ודרשת מן התורה, וחקרת מן העדים, ושאלת מדברי סופרים". ולכארה אינו מוכן מה שסיים "והנה אמת נכון הדבר", ואיזה חילוק יש בין "אמת" ל"נכון". והוא כמו שאמר רבותינו ז"ל⁸¹ "אם ברור לך הדבר כאחותך כו' אומרהו כו', אם ברור לך הדבר כבוקר אומרהו, ואם לאו אל תאמרהו". ולכאורה גם כן אינו מוכן מה ששינו דבריהם כפל הענין במלות שונות.

והענין הוא: כי הדין צריך לשני דברים: אחד, שיהיה בקי בתורה לידע הדין לאשורו. והשני, שיהיה בקי בישובו של עולם ולהבין בחכמה דברי העדים ובעלי דינין, אם כנים דבריהם ואין בפיהם עולה. כי אם יהיה בקי בתורה [ולא בעניני הכריות] - אם ישענו שקר על כרחך ידונם לפי דבריהם ואם לא יבין רמאותם יהיה הדין אמת לפי דבריהם, אך אינו לאמתה שלא תורה. וזה שאמרו חכמינו ז"ל⁸² "כל דיין שדן דין

76. יו"ד.
77. דברים טז, יט.
78. שמות כג, ח.
79. דברים יח, טו.
80. ספרי דברים פ"טקא צב. ובגירסת הגר"א
ע"פ ילקוט שמעוני שם "ישאלת מן התלמידים".
81. שבת קמה: סנהדרין ז: תנחומא משפטים ו.
82. שבת י.

כנזכר לעיל, והם עשרה זיתים. וכשיש לאדם זה השיעור (לכד) אז חיבה התורה, כשיאכל (בעצמו) כשיעור הסעודה, שיברך לה' על מזונו, כמו שנאמר "ואכלת ושבעת וברכת", לשון יחיד. אבל ישראל עם קדושים, חפשו ב(חיפוש) גרות⁶² איך לגדלו ולרוממו יותר, ולכן כשיש לו שיעור הנזכר לעיל, שהוא עשרה זיתים, יהדר אחר עשרה, כדי שיעגיל לכל אחד כזית, ואינו אוכל כל שבעו, ויברכו בשם. ואם לא מצא עשרה, עם כל זה לא יאכל בעצמו, אלא מהדר אחר שלשה, ויתן לכל אחד כביצה ויברכו בזימון. וזוה שאמרו "וכי לא אשא פנים לישראל. אני כו' ואכלת ושבעת כו' והם מדקדקין על עצמן עד כזית" תחילה, ואחר כך "עד כביצה". ובאמת שיעור כזית וביצה נשנית לגבי זימון. כדתנן⁶³ "עד כמה מזמנין, עד כזית" כו', אבל לא לענין זה⁶⁴. ועתה לא קשו קראי אהרדי, דהפירוש הוא כך: כשהם נושאים פנים בתורה ומדקדקים בה, גם אני נושא להם פנים. וכשאינם נושאים פנים בתורה, כתיב "אשר לא ישא פנים" כו' וכמו שאמר מלאכי⁶⁵ "אשר אינכם שומרים את דרכי ונושאים פנים בתורה", וכמו שאמרו בשבחי⁶⁶ "ברוך המקום שהרגו, שלא נשא פנים לתורה" כו'. וזה שנאמר כאן "טוב עין הוא יבורך", כלומר שקיבץ אחרים לסעודתו לברך במזמון, הוא יבורך מה' ישא לו פנים, והיינו מפני שנתן לדל מסעודתו כדי לברך בעשרה או בזימון שלשה, ונשא פנים בתורה, ולכן ישא ה' פניו אליו. ולפי מה שדרשו "אל תקרי יבורך, אלא יברך" אתי שפיר גם כן "טוב עין", שהוא מי שנתן מסעודתו לאחרים כדי לברך בזימון, לכן הוא יברך ברכת המזון, וזהו "כי נתן מלחמו לדל".

ואמרו "בכזית וכביצה" לפי שהוא "פני נשר", כמו שאמרו ברעיא מהימנא פרשת פנחס⁶⁷ ישא ה' וגו' והוא נושא פנים לאדם להתקשר עמו. וכמו שאמרו⁶⁸ אריה לגבי שור כו' אדם לגבי נשר כו'. ואמר שם⁶⁹ דכזית וכביצה חן "פני אדם", והוא ניתן לאדם לתקנא ולהתקשרא, ועל ידי כך נושא ה' פניו אליהם. ועל זה דקדקו מארי דמתניתין עד כזית כו' ובגין דא ישא ה' פניו כו'. וזה סוד⁷⁰ "ישאחו על אברתך", ואשא אתכם על כנפי נשרים⁷¹. כו', כמו שנאמר⁷² "ירום ונשא, ירום מסיט [מסטרף אחרא] והוא נושא פנים לאדם "פני אדם". וזהו "אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד", כי שוחד בחיך כופה חמה עזה⁷³, כמו שנאמר בל"ב מדות⁷⁴, והוא צדקה בימין חיבור חיות הראשונות, והוא במעשה לצדיקים, וכאן בדיבור ב' האחרות, והן קוצו של יו"ד היכל ה' המה⁷⁵ רביעית ועשירית והן כזית וכביצה.

62. זחר ג, רמד:
63. דברים לב, יא.
64. שמות יט, ד.
65. ישעיה נב, יג.
66. עיין בא"ד.
67. מדרש כב "מדבר שחבירו מוכיח עליו" הובא לעיל כא"ד.
68. ירמיה וד.
69. זחר ג, רמד:
70. דברים לב, יא.
71. שמות יט, ד.
72. ישעיה נב, יג.
73. עיין בא"ד.
74. מדרש כב "מדבר שחבירו מוכיח עליו" הובא לעיל כא"ד.
75. ירמיה וד.

הפטרת בראשית בישעה פרק כב צו

ה ביהאמר האל | יהוה בורא השמים ונושיתם רקע הארץ וצאצאיה נתן
 נשמה לעם עליה ורוח להלכים בה: | אני יהוה קראתיך בצדק ואחוק בדרך
 ואצרך ואתנה לברית עם לאור גוים: | לפקח עינים עורות להוציא ממסגר
 אסיר מבית פלא ושבי חשך: | אני יהוה הוא שמי וכבודי לא אאתן
 ותהלתו לפסילים: | הראשנות הנהבאו וחדשות אני מגיד בטרם תצמתנה
 אשמיע אתכם: | שירו ליהוה שיר חדש תהלתו מקצה הארץ יורדי הים
 ומלאו אים וישביהם: | ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קנר ילנו ישבי סלע
 מראש הרים יצוחו: | ישימו ליהוה כבוד ותהלתו באים יגידו: | יהוה כנבור
 יצא באיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף יצרות על איביו יתגבר: | החשיתי
 מעולם אחריש אתאפק ביולדה אפעה אשם ואשאף יחד: | אתריב הרים
 ונגעות וכל עשפם אוביש ושמתי נהרות לאיים ואנמים אוביש: | והולכתי
 עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם אשים מחשך לפניהם לאור
 ומעקשים למישור אלה תדברים עשיתם ולא עזבתים: | נסגו אחור יבשו
 בשת הבטחים בפסל האמרים למסכה אתם אלהינו: | התרשים שמעו
 והעורים הביטו לראות: | מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח מי עור
 כמשלם ועור בעבד יהוה: | ראית (ראות) רבות ולא תשמר פקות אזנים
 ולא ישמע: | יהוה חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

כאן מסיימין הספרדים וק"ק פפר"מ

כאן מסיימין הספרדים וק"ק פפר"מ
 והוא עם בוזו ושסויו הפח בחורים כלם ובבתי בלאים החבאו היו לבז ואין
 מציל משפה ואין אמר השב: | מי בכם יאזין זאת יקשב וישמע לאחור: | מי
 נתן למשופה (למשפח) יעקב וישראל לבזוים תלוא יהוה זו הטאנו לו ולא
 אבו בדרךיו הלך ולא שמעו בתורתו: | וישפך עליו חמה אפו ועזו מלחמה
 ותלהמה מסביב ולא ידע ותבערבו ולא ישום על לב: | מג | ועתה ביהאמר
 יהוה בראך יעקב ויצרך ישראל אלתירא כי גאלתיך קראתי בשמך ליתאתה:
 | פירתעבר במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוה פירתך במד אש לא תפוח
 ולהבה לא תבערבה: | כי אני יהוה אלהיך קדוש ישראל מושיעך נתתי
 כפרך מצרים פוש וסבא תחתיה: | מאשר יקרת בעיני נבכדת ואני אהבתיך
 ואתן אדם תחתיה ולאמים תחת נפשה: | אלתירא כי אתה אני ממזרח אביא
 זרעה ומפערב אקבצך: | אמר לצפון תני ולתימן אלתיכלא הביאי בני מרחוק
 ובנותי מקצה הארץ: | כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתו יצרתו אף
 עשיתו: | הוציא עם עור ועינים יש וחרשים ואזנים למו: | בלהגוים נקבצו
 יחדו ויאספו לאמים מי בהם יגיד זאת וראשנות ישמיענו יתנו עדיהם ויצדקו
 וישמעו ויאמרו אמרת: | אתם עדי נאם יהוה ועבדי אשר בחרתי למען תדעו
 ותבינו כי אני הוא לפני לא ינוצר אל ואחרי לא יהיה:

צו בראשית ו בראשית אונקלוס

ויאמר יהוה אמה אתה אדם
 אשר בראתי מעל פני האדמה
 מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף
 השמים כי נחמתי כי עשיתם: | ונתן
 מצא חן בעיני יהוה: | פפפ

תקפהון פדעותה: | ואמר יי
 אמחי ית אנשא די בראתי מעל
 אפי ארעא מאנשא עד בעינא
 עד רחשא ועד עופא דשמאי
 ארי תבית במימרי ארי
 עבדתנון: | ונתן אנשכח רחמין
 קדם יי: | פ פ פ

רשי" לקט בהיר

הכליקים העתידים לעמוד מהם: (ח) ויאמר ה'
 אמה את האדם. הוא עפר ואני עליו מים
 ולאמח אותו (כ"ח), לכך נאמר לשון מחוי: מאדם עד
 בהמה. אף הם השמיתו דרכם (י"ט) (סדה ק"ח), ד"א
 הכל נברא בשביל האדם וכיון שהוא כלה מה לורך
 צאלו (סס): כי נחמתי כי עשיתם. חשכתי מה
 לטעותי על אשר עשיתם:
 הסלת פרשת בראשית

(מ"ל): יט) ועדיין קשה יתור חיצת מאלם, שהל"ל גם
 צהמה גם רמש וכו', ועל פי ד"א יוחא שר"ל על ידי האדם,
 וא"כ היה לריך למחות דגים וכל הבריאה כולל, לזה הביא ב'
 דרכים, אש את רעהו יעוררו (מ"ל): (ב) כנר פירשנו
 שכל לשון נוחם מחשבה אחרת היא, כ"י הראשון הוא
 נחמתי טעם, ו"כ"י השני מראה על הזמן, כמו כי תבואו אל
 הארץ, כלומר למה אמחה וגו' כי מחשבה אחרת עלתה לפני
 מאותה מחשבה שהיתה אז בשעה שעשיתם, והכוונה בזה
 שלא תפטרנו שנתחרטמי מעשיכם, שהלא סוף מעשה
 במחשבה תכלה:

אור החיים

פירוש לא ללד מעשו כי צחינת המזרח שחור ה'
 מצריאת האדם לא ילולו כיוון לדיק ולזה הולך
 לומר מלא חן ולא מחלו. ואין מזה הוכחה לומר כי
 לא היה לדיק כי בהם שהיה לדיק לא תלולו לדיקו
 אלא צחינת הכן שהשיג מאמלעות צחינת המעות,
 כי יש לך לדעת כי יש מלוח שחולתה היא להמשיך
 חן על האדם או צחינת ג' או ד' מלות ידועות, וה'
 לא הודיע תועלויות המעות לטעם שאמרו ז"ל
 (הנחומא עקב) שירוצו כל העולם לתועלויות וזה נח
 זכה ומלא החן (י"י) גם שמו יגיד כן נח חן:

הוא עלמו שלל ידועה זו ממנו (י"ט):
 ז. ויאמר ה' אמחה וגו', הולך לומר כי נחמתי
 וגו' ולא הספיק צמח שאמר
 צמח (י"ט), צח לומר שטעם שאמר אמחה הוא
 ללד שניחם על עשייתם לא ללד מעשיהם הרעים, כי
 יש הפרש אם הכליון יהיה ללד מעשיהם הרעים
 ימלאו שלל יחתיבו כליה (י"י) והם אוחס שלא
 הגיעו לטושין ואם יהיה הכליון ללד כי נוחס ה'
 קטון וגדול שם הוא בכלל הגזרה ולזה אמר אמחה
 וגו' כי נחמתי כי עשיתם ולטעם זה אין נמלט,
 ולזה אמר חוקך ומיד ונח מלא חן צחיני ה' (י"ב)

אור בהיר

ההנחה מוכרחים, מה צדק, הוא יתן להם ואין מי שיקשה דבר, מה שאין כן הרשעים, שרצונם מחמת עמלם להרע, אם יביע צהם לטוב,
 אם כן צחמת חן כאן שום בחירה. (תב"ט) ולא היה יודע אז כניול מה שידע עתה, על כן וינחם. (ת"ל) הלא אמירה זו היא
 לעלמו, כלומר, חשב כן, אם כן כבר אמר וינחם ה' וגו'. (ת"ל) הגם שכולם טעאו. (ת"ל) הלא היה לריך קודם לומר מעשו
 הנוחים שמאלס מלא חן. (ת"ל) צעור ששמר הכל:
 בעזר עולמות השי"ת סיימתי פ' בראשית

אלה תולדת נח נח איש צדיק תמים היה בדרתיו את האלהים

אלן תולדת נח נח איש צדיק שרים היה בדרתיו את האלהים

לקט בהיר

רש"י

בא פתח בתולדותיו וסיים בשבתו (רא"ם), עוד קשה לו, הלא קורא הדורות מראש מפסוק זה ספר תולדות וכו', וכולם חיצר במחברת הוא"ו, וכן פסק בחיבת אלה ולא אמר ואלה, ועוד הלא כבר אמר גם תולדות נח בפרשה הקודמת (לבוש), ועוד למה אמר ב' פעמים חיבת נח (מהרש"ל): (בב) פי' הזכיר אותו ואת מאורעותיו בפרטות ועוז, לקשר השמלשלות הדורות, לכן אמר אלה בלא וא"ו, ולכן חזר ואמר ויולד נח וכו' ויהיה פי' תולדות מאורעות וקורות (לבוש), ובעבור שדקוק וממות אינם מאורעות רק סיבה למאורעות, והיה די במה שאמר להלן (ו' א') בלא אלה וכו' כי אותך ראיתי צדיק, לכן אמר שהכרת הוא מכח הפסוק וזכר צדיק לזכרה, זה דקוק קצת שבחוב לא נאמר זכר צדיק לשבתו אלא לזכרה, וכן אינו מברכו (ואפי' שרש"י מפ' חיבת "לזכרה" שזכרתו יהיה לזכרה, פי' מעשה פעולה שהשומעים יזכרוהו, כלומר משבתו וזאת יהיה לו לזכרה - ב"ב), ולכן הביא גם הדרוש בדבר אחר (מ"ל), ואם רק הדרוש די פעם אחד חיבת נח, אלא ודאי כוונתו גם ללמד זכר צדיק לזכרה (מהרש"ל): (בג) יא' לרבותיו ז"ל לומר "עיקר" מחיבת אלה בלא וא"ו, הפוסל וממעט את אחרים בערכו, כלומר בנייהם וצנתייהם טפלים הם להם בערך מעשים טובים (אוד"ח), וגם לפי דרוש זה נשאר פי' חיבת תולדות מאורעות (לבוש): (כד) קשה היה להם לז"ל ימור חיבת בדרותיו, כי פשיטא הוא שצדור שהוא חי באותו דור היה מה שיהי, ולא צדור אחר, ועל זה אמרו שניהם, שלמעט הוא בלא, והמיעוט כל אחד לפי דרכו, חד סובר שמקושר חיבת בדרותיו אל חיבת "היה", וזה להדגיש הזמן ולמעט זמן אחר של צדיקים, וחד סובר שמקושר לחיבת צדיק, וזה להדגיש שדקוק זה הוא לגבי דקוק ורשעה אנשים שבדרותיו, ולמעט בלא לגבי דקוק אצ"ה, ולפי ששניהם מתאימים היטב בפסוק הכתוב ואין להכריע בנייהם הביא רש"י שניהם, אבל אומרו איש צדיק תמים הכל מודים שלשבתו נאמר, גם במהות דקוקו של נח אין פלוגתא שהיה צדיק צנינו, וגרמא ליה היה רשעה הדור שהיה יחיד בנייהם, ולפי"ו אין קושיא ואין ראיה שצ"י להכריע בנייהם כבשרא הא' במה שפירש בדיבור הקודם זכר צדיק לזכרה, שזה לכל הדיעות, גם אין קושיא וראיה להפך ממה שפירש בדיבור הסמוך נח היה צדיק קטן וכו' שכו"ע מודים בזה, גם מה שפירש (ו' ז') נח מקטני אמנה היה כו"ע כן סברי (רא"ם), וא"ת למה יספר הכתוב גנותו של צדיק בחיבת בדרותיו למד דעה, גם בחיבת את האלקים, וכן מפני מי המבול לכולי עלמא, וי"ל שכל זה הוא לגנותו של הדור ולשבתו של נח, לומר בלא ואלה כמה מקולקלים היו שמעו את צדיק זה מלהיות כאלה"ה (ד"ד): (כה) א"כ משמע ללאורה שנת גדול, כי את האלקים נראה יותר דבוק (יפ"ח): (כו) כי חיבת "את" פירושו עס, כלומר הלך אחר צדקה ולא נטה מדרכי ה' כלום, אבל הייתה עמו בעולמו (שלא ישחקו בעמשה דור המבול - תנח"י) אבל לפניו פי' מעלתו של למדו

(ט) אלה תולדות נח נח איש צדיק. (י) הואיל והאזכור (כ) ספר בשבתו, שנאמר (משלי י' ז') זכר צדיק לזכרה (אג' ברא' פי"ח), ד"ח ללמדך * שטיקרי"י תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים (כ"ה): דורותיו. (כ"ז) יש מרבותיו דורשים אותו לשבת, כל שכן שאינו * היה צדור צדיקים היה צדיק יותר, יש שדורשים אותו לנח, לפי דורו היה צדיק ואילו היה צדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום (סנה"ד ק"ח. - תנח"י): את האלהים התהלך נח. ובאברהם הוא אומר (כ"ד מ"י) אשר התהלכתי לפניו * (כ"ז), נח היה צדיק בעד לתומכיו, אבל אברהם היה מתחוק שינוי וטחמא * למדך - לפי * אילו * התחיל לפני יו"ט א.

שזכרתו לא נאמר זכר צדיק לשבתו אלא לזכרה, וכן אינו מברכו (ואפי' שרש"י מפ' חיבת "לזכרה" שזכרתו יהיה לזכרה, פי' מעשה פעולה שהשומעים יזכרוהו, כלומר משבתו וזאת יהיה לו לזכרה - ב"ב), ולכן הביא גם הדרוש בדבר אחר (מ"ל), ואם רק הדרוש די פעם אחד חיבת נח, אלא ודאי כוונתו גם ללמד זכר צדיק לזכרה (מהרש"ל): (בג) יא' לרבותיו ז"ל לומר "עיקר" מחיבת אלה בלא וא"ו, הפוסל וממעט את אחרים בערכו, כלומר בנייהם וצנתייהם טפלים הם להם בערך מעשים טובים (אוד"ח), וגם לפי דרוש זה נשאר פי' חיבת תולדות מאורעות (לבוש): (כד) קשה היה להם לז"ל ימור חיבת בדרותיו, כי פשיטא הוא שצדור שהוא חי באותו דור היה מה שיהי, ולא צדור אחר, ועל זה אמרו שניהם, שלמעט הוא בלא, והמיעוט כל אחד לפי דרכו, חד סובר שמקושר חיבת בדרותיו אל חיבת "היה", וזה להדגיש הזמן ולמעט זמן אחר של צדיקים, וחד סובר שמקושר לחיבת צדיק, וזה להדגיש שדקוק זה הוא לגבי דקוק ורשעה אנשים שבדרותיו, ולמעט בלא לגבי דקוק אצ"ה, ולפי ששניהם מתאימים היטב בפסוק הכתוב ואין להכריע בנייהם הביא רש"י שניהם, אבל אומרו איש צדיק תמים הכל מודים שלשבתו נאמר, גם במהות דקוקו של נח אין פלוגתא שהיה צדיק צנינו, וגרמא ליה היה רשעה הדור שהיה יחיד בנייהם, ולפי"ו אין קושיא ואין ראיה שצ"י להכריע בנייהם כבשרא הא' במה שפירש בדיבור הקודם זכר צדיק לזכרה, שזה לכל הדיעות, גם אין קושיא וראיה להפך ממה שפירש בדיבור הסמוך נח היה צדיק קטן וכו' שכו"ע מודים בזה, גם מה שפירש (ו' ז') נח מקטני אמנה היה כו"ע כן סברי (רא"ם), וא"ת למה יספר הכתוב גנותו של צדיק בחיבת בדרותיו למד דעה, גם בחיבת את האלקים, וכן מפני מי המבול לכולי עלמא, וי"ל שכל זה הוא לגנותו של הדור ולשבתו של נח, לומר בלא ואלה כמה מקולקלים היו שמעו את צדיק זה מלהיות כאלה"ה (ד"ד): (כה) א"כ משמע ללאורה שנת גדול, כי את האלקים נראה יותר דבוק (יפ"ח): (כו) כי חיבת "את" פירושו עס, כלומר הלך אחר צדקה ולא נטה מדרכי ה' כלום, אבל הייתה עמו בעולמו (שלא ישחקו בעמשה דור המבול - תנח"י) אבל לפניו פי' מעלתו של למדו

אור החיים

ט. אלה תולדות נח. אומרו אלה שיורכ על נפסלו ונחממו לימחות. אכן יתבאר על דרך אומרו פיסול זולתם. יש מקום לומר שנתכוין ז"ל (ב"ר ל') עיקר תולדותיהם של צדיקים מלות לפסול דורו אלה שלא היה צריך להודיע זה שכבר ומעשים טובים ע"כ. דקדקו לומר עיקר ולא

אור בהיר

(א) הגם שכוונת חז"ל בחיבת פוסל מלשון פסל נף. כלומר, אינו ממוזר למעלה אלא נפסל ופסק, עם כל זאת המחבר ז"ל משתמש בו

אור החיים

הספיק להם לומר שגם מעשים טובים יתחסם להם שם תולדות. לדייק חיבת אלה (פירוש אלה הם העיקר לצדיקים ופסל בערכם הבנים המזכרים בפרשה הקודמת דכתיב (כ' ל"ב) ויולד נח וגו'. עוד יתבאר על דרך אומרו ז"ל (דב"ר י"א) וזה לשונם נח אומר למשה אני גדול ממך ומשה אומר לו אתה הלל עמך ולא היה בך כח להליל את דורך ע"כ. והוא אומרו אלה תולדות נח נח לבד ושלל זולתו כי לא היה בו תועלת לבני דורו ולא הועילו וכיותו אלא לו לעצמו, ובזה מחישב כפל נח. גם אומרו בדרותיו, לומר שלא הועיל כלום להטיב לדרותיו להחזירם למוטב כי אם הוא לבדו ובניו שהם ענף ממנו ובשמו נכללים. עוד יראה להגדיל שבת נח כי יחיד הוא בשבת זה ממה שלפניו כי הגם שקדמוהו צדיקים היו לומדים מוסר השכל מצני הדור הצדיקים מה שאין כן נח שכל דורותיו הגם שהיו רשעים היה צדיק, וכנגד פרט זה אמר אלה לשלול מה שלפניו) שאינם צערכו. עוד יתבאר כל הכתוב על זה הדרך אלה תולדות נח וגו' פירוש אלה סדר תולדותיו מה שהוליד מהטובות) באמנעוהו. א' נח והוא על דרך אומרו ז"ל (כ"ה) וז"ל בשעה שצרא הקצ"ה האדם השליטו על הכל פרה היתה נשמעת לחורש חלם וכו' ומרדו בו וכו' כיון שצא נח וכו"י) ריש לקיש אמר קודם נח היו המים עולים ומליפין אותם מקברייהם כיון שצא נח וכו' ע"כ. זה הוא שמונה בסדר תולדותיו באומרו פעם ב' נח. תולדת שנית איש פירוש היותו איש אדמה והוא על דרך אומרו ז"ל (תנחומא בראשית) ומעטון ידינו

עד שלא צא נח לא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם וכו' ע"כ. והוא שרמז בחיבת איש. ג' לדיק רמז כי הוא יסד העולם על דרך אומרו (משלי י') ולדיק יסוד עולם שאילו לא היה הוא לא היה העולם צמתיאות והיה הכל כלא היה צמבול ובו יסד כ' עולמו. ד' תמים על דרך אומרו ז"ל בחולין דף ו' (זכחים קט"ז, ע"ז ו'). וזה לשונם לדיק במעשיו תמים דרכיו ופירש"י וז"ל דרכיו עניו ושפל רוח ע"כ. זה יגיד עולם אישורו שאפי' בדרותיו הרעים את כולם היה עניו וכו' והוא לפנים משורת הדין כי שורת הדין נותנת עם חסיד וגו' ועם עקש וגו' והוא לא כן עשה. ועוד שאפילו צנינו דורותיו הוכר היותו עניו) והוא אומרו תמים בדרותיו. ואמר לשון רבים להביד מעלתו, והנה כל אדם ישיג הכרת ג' דורות הא' דור אצו וצ' דורו וג' דור צניו והביד הכתוב כי בכולם היה הוא מסויים. והגם שהיה מחושלח זה הוא לבדו נשאר מיתר ראשונים שלפני פניו. ה' את האלכים וגו' פירוש שגם עם כ' הנהיג ייחא ומנוחה), והוא על דרך אומרו ז"ל (ב"ר כ"ה) וזה לשונם ר"א אומר על שם קרבנו נקרא שנאמר וירח כ' את ריח הניחוח ע"כ. ולזה חזר לומר פעם ב' נח"י ולא הספיק במה שהזכירו בחילת הפסוק, ואמר לשון הליכה) כי כן יאמר גם על הנהגה הטובה בדרך אומרו (דברים כ"ח ע"י) והלכת בדרכיו. ודקדק לומר (התהלך"י) לומר בתמידות היה מרלס קונו יתבדך וקרבנו יוכיח על הכלל. ובזה נחישבו כל הדקדוקים. גם אומרו אלה כי אין צדוקים כיואל בחולדותיו:

אור בהיר

ע"ד מלילה. ולדרכו ז"ל הוא מלשון כשר ופסול. כלומר, חיבת אלה בלא וא"ו הוא מיעוט, וממעט ופוסל את אחרים. (ב) לא רק בנייהם חרעם. (ג) פירוש דבר זה לומר "עיקר", יא' להם לחכמינו ז"ל מחיבת אלה. (ד) שהוא ללאורה מיתר, אלא בלא להדגיש מה שצא למעט בחיבת נח. (ה) ואינו צריך לומר אלה תולדות נח נח ובניו. (ו) וזה חיבת בדרותיו למת טעם, מדוע ובמה פוסל צדיקים הקודמים. (ז) פי' מה שהוליד להטיב לזולת, וכל זה חוץ מאישורו ודקדקו בניו לבין קונו, וכן בחולדה ד' שהיה עניו ושפל רוח דייק שאפי' צנינו דורותיו הוכר היותו עניו. כלומר, הראה ולמד מדת ענוה לכל דורו. (ח) ומיבת נח לפי זה פי' נחו הבעלי חיים מהממד, או נחו הנציות מאחוז הנער, ולשעת ר"ל נחו המים, או נחו הממים בקברייהם. (ט) פירוש הגם שלא היה הכתוב אומר חיבת בדרותיו, אלא יאמר תמים שפירושו עניו, גם כן היה די לנו לידע שנהג עמו צנוה נגד דורותיו, שהלא אינו יכול להמנהג בעטה אלא עם אותם שהיה עמם יחד, וא"כ מיותר חיבת בדרותיו, אלא ודאי לומר שגם אנשי דורותיו היו יודעים שנת מתנהג עמם בענוה. (י) כלומר, עשה לו טובה ונחת רוח כביכול. (יא) שפירשו ייחא. (יב) ולא אמר את האלקים עשה נח. (יג) לשון הוה, ולא אמר הלך לשון עבר.

שנים מכל תביא אלהתבה להחיות אתך זכר ונקבה יהיו: כ מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה מכל רמש האדמה למינהו שנים מכל יבאו אליך להחיות: כא ואתה תחליף מכל מאכל אשר יאכל ואספת אליה והיה לה ולדם לאכלה: כב ויעש נח ככל אשר צוה אתו אלהים בן עשה: שני ז א ויאמר יהוה לנח בא-אתה וכל-

לקט בהיר

רש"י

(כב) כלומר אין הפי' דוקא שנים מכל, אלא הפי' לכל הפחות שנים (רא"ם), ועיין בפסוק ז' ט': (ג) ופי' למינהו אותן שנשארו למיניהם ולא נחטבו, ואין סברה לומר שנת הלך למדברות וליערות ללוד חיות ולהרים הרמים ומתחת השמים ללוד עופות, וכן הוקשו ז"ל בצ"ר, ועוד אחר כל הטירחא מהיכן ידע שלא נשאר מתחת הארץ וננקיקי סלעים, אלא ודאי מחליהן באו פי' הכנה באו עד פתח המיכה, ומהיכן ידע את למינהו, כל שהפיצה קולטמו (רא"ם), והגם שהם צ' סבירות בסנהד' סבר רש"י שר' אברהם להוסיף בא מה שחוסר ר' תפלה ולא פליגי (ג"א), והמדובר כאן שנים מכל, אבל תשלום הו' צטורים, נאמר תקח לך (במ"ח): (נד) שעל ביאורו והנחת בעלי חיים עדיין לא נעוזה אלא אח"כ, והיא שחמוז לפני זה, פירושו עתיד אלה לנח ועתיד אלה להביא, כדי לתת לו טעם על בנין המיכה ועל מדריה ועל גדולתה

אור החיים

לו ליכנס לחיבה בקיום ברית זה והגם שלא הוזכר שם ברית^(י), סמך על מה שהוזכר כאן. ואפשר שרמז באומרו וזכור אלהים כי שם זה יקרא על המשפט וצדין זכר את הברית^(י). ורז"ל דרשו (צ"ר ל"ג) כי הפך הדין לרחמים ללוד דקדומו, וזה דרך דרש:

כ. מהעוף למינהו וגו'. הוה לו להקדים הבהמה אם ממעלה למטה מסדרם, ואם ממטה למעלה למה סדר רמש אחר בהמה. ואולי כי העוף יש בו לד מעלה כי הוא מרובה אין קץ, ולא ולמד שהמועטים שבעופות הם

אור בהיר

לעם, וזה יהיה אחר יציאתם מן המיכה. (נא) שלא אמר שם ויזכור אלקים את הברית אשר עם נח. (נב) בעבור שהבעיות, עליו נקיים. (ג) שהחמוז פרט המועטים. והנה בגמ' חולין שלפנינו איתא ק' מיני עופות, ומן המסמס היתה גירסתא כו' ק"כ"ו, וכן הוא במנצ"ן פסוק מכל בשר, וכן הביא המחבר ז"ל בפ' שמיני י"א י"ד. (נד) ואין כל ק' ערמה במגולתא.

ביתך לתבותא ארי ותרך חיותי ופאי קרמי בדרא תרין: ב מכל בעירא דקנא תסב דך שבקא ביתך אלהתבה פייאתך ראיתי צדיק לפני בדור הזה: ב מכל תבהמה תשהוה תקחליך שבעה

רש"י

לקט בהיר

(א) ראיתי צדיק. ולא נאמר לדיק תמים, מכאן שאומרים מקלת שצחו של אדם צפניו^(א) וכולו של צפניו (עירובין י"ח - ב"ב: (3) הטהורה. העתידה להיות טכורה לישראל למדנו שלמד נח תורה^(ב) ב"ר כ"ו א: שבעה שבעה. (זכר ונקבה)^(ג) כדי שיקריב (א) מפני שגראה כמחניף (רש"י עירובין). ופשוט שלא שיך חנופה לפני יתבי' אלא ללמד לאדם דעת (ב"ב). וזה ממך כמה דקדוקים, הלא אמרנו שבנת שיך לומר "את האלקים" ולא "לפני" כמו בצברה, גם חיצת ראיתי פשיעה שהוא רואה הכל, היל"ל כי אתה לדיק, ובכלל כל הנתינת טעם אך למוחר, וכי לא ידענו שנת ניטול בשביל דקדומו, ולפי דרכינו הכי פירושה, לפי שאני רואה אותך לפני פי' לפי שאני מדבר עמך צפניך לך אני אומר לדיק ולא לדיק תמים (מ"ל): (ב) אין ר"ל בזה שאל"כ מהיכן ידע, שאפילו אחר שלמד מורה מהיכן ידע, הלא יש מימינס שאי אפשר לבדוק אותם כגון מעלה גרה או קרקבן נקלף וכי' ועל כן אמרו בזבחים קט"ו. שמאליהן באו וכל שהפיצה וכו', אלא רזונו בזה למרן המאמר שאמר ה' לנח שיקח מהטוהרה ז' ז', שאם לא למד ידע שיש טוהרה וצבתי טוהרה אין משמעות למאמר, ובפרט בה"א הידועה (ג"א). ולפי"ז אין פלוגתא בין צ"ר ובין ש"ס דזבחים (מ"ל). ומביא רש"י הב"ר כדי לפרש לשון הכתוב וכדרכו בקודש, אבל ענין זה שבאו מחליהן כבר הביא מגמ' דסנהד' ויהיה פי' הכתוב עו"ה כשמתראה שבאו לך מאיזה מין ז' ז' אל מדחס מה שהוא יותר משנים, אלא תקח לך ז' ז' כי הם הטוהרים (מהרש"א): (ג) פי' ז' ז' זכרים וז' נקבות,

אור החיים

לריך לדעת למה הולך לטעם זה מחדש. ונראה כי חש ה' על נח לכל יעשה במשמעות דברי ה' באומרו בא אלה וכל ביתך אל החיבה באחד מב' דרכים או יחשוב כי כולם לדיקים הם ולזה נמלטו בזכותן ולסביבה זו קשה מה שהקשינו^(י) בפסוק (ו' י"ד) עשה לך. או יחשוב כי בניו ונשי בניו הללחם היא ללוד שעדיין לא הגיעו לכלל העונש וילא מזה שיחשוב נח להכניס להציל מקטני הדור קרוביו ומיודעיו וידיו דדעתו כי אינם ראויים לעונש. ולו יהיה שלא יעשה כן על כל פנים תהיה לו בדעתו לדבר זר למה לא יוללו מי שאינו בן עונש. לזה אמר ה' אליו כי אותך וגו' נתינת טעם לאומרו וכל ביתך לא לטעם היותם ראויים ולא לטעם היותם קודם הגעת שני העונש אלא מטעם זכותך כי אותך

אור בהיר

(נד) פי' יהיה קשה לנח שהם יותר מג' ביחד, ולמה לבנות המיכה. (נז) שם בגמ' פליגי רבן גמליאל ור"ע בקטני רשעי ישראל, אבל בני כשרים כ"ע מודי שיש להם הגם שחמוז בקטנים, עם כל זאת מסתם אס היו חיים היו נשארים בדת יהודית, ולא ימידי כבודם, מה שאין כן קטני עכו"ם, מסתם לא יתגיירו אפילו בגדלם. (נז) ולא אמר יבואו אליך.

ובדרוש אמרתי לנאר כך מימרא דעל מה אבדה הארץ וכו' משום שלא ברבו בתורה תחילה דרך לומר עשי' דמבואר ברש"י ז"ל בפרשתינו בקרא וידבר ד' וגו' בטעם היום הזה לאמר בשלשה מקומות נאמר בטעם היום הזה לפי שה' ישראל אומרים בכך וכך אם אתו מרגישין אין אתו מניחין אותו אדם שהוליתו ממזרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיו לנו את השליו והעלה לנו את הבאר ונתן לנו את התורה אין אתו מניחין אותו אמר הקב"ה הרי אני מכניס בחלי היום עמל והנה לכאף אין הדברים מובנים מה הפי' שלא ידעו להקב"ה להמית את משה וכו' מה יוכלו לעשות נגד הקב"ה. לכן נראה דהכונה הי' שימטרו נפשם בתפלתם ותפלת רבים ישמע השי"ת ולא ימית אותו אך לפי' באמת ל"ע אחאי עשה הקב"ה בפומבי כ"כ שלא לשמוע לתפלתן של ישראל להחיות את משה אך באמת כהנה המפרשים שזה שלא נכנס משה לא"י הי' לטובתן של ישראל דאם הי' מרע"ה נכנס לא"י לא הי' הבהמ"ק הרב וגלוי וידוע הי' לקב"ה שעתידין ישראל לתטוא והי' חיו נגור עליהם כלי' ולכן לא נכנס מרע"ה לא"י ושך הקב"ה חמתו על עמים ואבנים אמנם כ"י הי' מפני שלא היו ישראל דבוקין באמת במרע"ה לנמרי בלח התורה ולכן אמר להם מרע"ה איזה פעמים כי ידעתי כי אחרי מותי השחת תשחיתון ולואת הי' לטובת ישראל שלא יבא משה לא"י ושלא יבנה בהמ"ק על ידו כדי שלא יהי' כלי' על ישראל וישפוך חמתו על עמים ואבנים משאי"כ אם הי' ישראל כסופין באמת לנמרי תחת משה והיו מקבלין עליהם עול מלכות שמים עליהם ועל דורות הי' משה נכנס לארץ והי' אז התיקון הנמור והנה כאשר נביט בדברי ישראל שאמרו שאין אתו מניחין להמיתו וחשבו שחיו של מרע"ה ורוב הטובה שהי' להם ממנו חשבו י"מ וק"מ מן ובאר ושלו וקבלת התורה הרי קבלת התורה לאחרונה נראה מזה דעיקר התאווננו על חסרונו מפאת טובתן הר"מ ז"ל :

בלי כוונה והארכנו הרבה בזה ואכ"מ רק מפני שד' החכם בלבוש המה דברים חדשים אמרתי לעורר בזה ראשי פרקים : **ג) וראיתי להנ' בשאגת אר"י ז"ל שכי' להיר דברכת התורה הי' דאורייתא מהא דמבואר בגדרים פ"א מפני מה ת"ח אין מניין ללאת מבניה ת"ח אמר רב מפני שאין מברכין בתורה תחילה וכו' ד"ו שאלו לתכמים ולנביאים ולא פרטוהו עד שפירשו הקב"ה על אשר עזבו את תורתו וכו' שלא ברבו בתורה תחילה ועייש ברין ז"ל בשם רבינו יונה נראה מבואר דבריה"ת הי' דאורייתא מדענשו עלי' במורבן הארץ וגם מדמפרשין המקרא על עזבם את תורתו נראה דמה"ח הוא והארץ בזה אמנם כ"כ האחרונים להעיר שלהר"מ ז"ל לשיטתו א"ר שהרי הר"מ ז"ל בחשובותיו ס' נ' כ' בזה"ל. שאלה הבינינו מלכינו מה כוונת חז"ל באמרת מפני מה ת"ח וכו' מפני שא"מ בתורה תחילה. תשובה מה ששומעו בזה הוא מפני שמי שקורין אותו לס"ת ואינו עולה אינו אלא טועה כי הוא חייך ואורך ימך כתיב , והס"ת רובם ככולם קשה עליהם לעלות לס"ת ומנעו עליהם, והטעם מפני כי יהי' כמה ת"ח בכה"כ ויעלו בתחילה כהן עם הארץ או פחות מהם בתכמה ויקרא תחילה ודין גרמא כי מיעטו תורה מישראל ואין קוראין אותם תחילה אלא לפחות מהן הן אמת שאמרו כהן קורא ראשון אמנם שהי' כולם שוין ולזה יהא כוונת רז"ל אין ת"ח יולאין מבניהם דאין מברכין בתורה תחילה עב"ל ולפי' לפי שה' הר"מ ז"ל איירי זה בקריאת התורה בליבור מפני שאין קורין לכהנים לעלות ראשון לתורה אי"כ מלבד ד"ל דליבור גם הר"מ ז"ל מודה דהוא מה"ח כמש"ל מלבד זאת דבאמת כוונת הגמ' על שאין קורין אותם לעלות לקרות בתורה תחילה. והא דנקט לשון מברכין היינו לפי האמת שנקטו חז"ל שהקורא בתורה מברך כיון דעיקר הכונה אינו מלד הכרעה אלא מפני שאין עולה לחירה בתחילה וי"ב לפי' הר"מ ז"ל :**

בגשמיות וקבלת התורה חשבו באחרונה ולואת כיון דלא היו דבוקים לנמרי בתורה עלולים היו לתטוא אחר מיתת משה לכן לא שמע השי"ת לתפלתם ומעתה מה נמללו מאמר חז"ל על מה אבדה הארץ וכו' וע"ז משיב על עזבם את תורתו היינו שלא ברבו בתורה תחילה שאז כשברכו את משה רבינו ע"ה ומעלותיו ולא הנימורו לומר לא ברבו איתו תחילה בתורה רק מלד שהי' חסר להם המנהיג הגשמי ולא היו דבוקים בתורה ולואת מרע"ה לא נכנס לארץ ושך הקב"ה חמתו על עמים ואבנים והרב בהמ"ק ואבדה הארץ משאי"כ אם הי' ישראל מברכין בתורה תחילה שהי' עיקר תפלתם מפאת אור התורה שיחסר להם הי' הקב"ה שומע תפלתם והי' משה בל לאר"י ולא הי' חורבן בהמ"ק וזה נחמד דרך דרוש :

ב) (סס ד') הצור תמים פעלו וגו' אמתיק בזה מה שאמרתי בדרוש לש"ש שנת תרס"א ויבואר כי דרך דרוש ביצור הקרא הג"ל : **במדרש** (תהלים י"ט) תורת ד' תמימה משיבת נפש למה היא משיבת נפש מפני שהיא תמימה וי"ע הסכר הדברים. ונראה שהענין הוא עשי"מ שנתלקו כמה מהקדמונים איזהו דרך שיבור לו האדם באמונה בשי"ת ובתורתו אם להאמין באמונה פשוטה במסורת אבות ובתורה או לחקור בכל עקרי אמונה כגון יחוד השי"ת והשגחתו וכיו"ב ע"י חקירה וזוהי נגיע לעבודת ד' וכבר נאמר בזה הרבה במחברים. אמנם לעני' יש להכריח בזמנת חסך שאין הקב"ה רוצה מאתנו לחקור בפעולותיו ובדרכיו רק להאמין באמונה שלימה בשי"ת ובתורתו וזוהי נגיע לתכלית הנרצה שאל"כ יהי' עול בחוק. הכריחה לפי"מ שאמרו חז"ל שקודם בריאת האדם בה קול יולאת פלוגי חכם או טיפש ואי"כ מי שנברא בלי דעת הרבה ואין לו כשרון לרדת לעומק החקירה בחכמות הלא יוכל לטעון למה נברא ז' שלא אוכל להניע אל המערה לחקור בדרכי השי"ת ובפרט שהרי רואין אתו עבני עלי'

מוטעין המה שי"ת להם השכלה להטעון כנפלאות השי"ת ולבוא עיר"ז לדבקות בשי"ת אי"כ רוב ישראל לא יגיעו לתכלית הנרצה וזה דבר שא"י לכן מוכרח מזה שאין זה מרלון הקב"ה ואינו בא בטרוני' על בריותיו וכל תכלית האיש ישראל להיות מאמין בשי"ת ובתורתו כמו שנאמר בתורה תמים תהי' עם ד' אלוקיך והפי' אם תמים אמתה זה הדרך הטובה שהי' תמים עם ד' אלוקיך והנה במדרש תהלים מוסיף שם לדרוש תורת ד' תמימה על סדר נשים עיי"ש ואין לו פתרון לכאף. אמנם במדר"ש פ' נשא איתא בזה"ל תורת ד' תמימה זה סדר נשים שמוהיר על האדם לפרוש מן הערוה כדי להגילו מהמיתה כמה דמימא רנ"ו יורדת מות ואומר כל בא"י לא ישוכן וגו' ואומר להליך מאשה זרה וגו' נראה מר' המדרש דכולל שני הנשים האמירות במשלי א' ערוה. ב' מניח. שזה בגדר אשה זרה וע"ז נאמר כל בא"י לא ישוכן כמו שדרשו חז"ל וזה נכלל בתורה ד' תמימה כי שני ענינים אלו ערוה ומניח הם תרי פרסורי דמטאה כמו שדרשו חז"ל על לבבכם ועל עיניכם וזה הכולל כל התורה כולה וע"ז שמירה מהזנות ומדעות זרות עיר"ז יבוא לדבקות בתורה ובהקב"ה : **ד) וראיתי להזכיר בזה דבר נפלא מה** שראיתי בפי' אורים גדולים להגאון הספרדי מוהר"י ואבי ז"ל בפי' נח הביא בשם מרן הב"י ז"ל שכי' לפרש הא דמפרש בתורה הקדושה נח לדיק תמים הי' בדורותיו וכשאמר הקב"ה לנח אמר לו כי אומך ראיתי לדיק לפני בדור הזה דהענין הוא דהנה נח חי בדור המבול ובדור הסלגה, והנה דור המבול הי' עיקר מטאס בגול וערוה ומי שנשמר מאלה הוא בכחית לדיק. אמנם דור הסלגה היו אפיקורסים ואמרו ונעשה לנו שם ומי שמרוחק מחקירות ומאמין בד' זה בגדר תמים ולואת כשאמרה תורה לנח שיהי' בשרי דורות אלו אמר לדיק תמים הי' בדורותיו היינו בדור המבול הי' בכחית לדיק ובדור הסלגה

בכחית תמים אמנם כשאמר הקב"ה לנו
 בעשיית הפכה בדיר המבול אמר לו כי אוהך
 רחמי לדיק לפני בדור הזה שגדר המבול
 הי עיקר הפלגה שלו בכחית לדיק ודפח"ח
 וגראש שענין זה רמז לנו מרע"ה באמרו בשירת
 האזינו הוצר המים פעלו כי כל דרכיו משפט
 וגו' לדיק וישר הוא שפכונה שאמר מרע"ה
 לישראל הוצר המים פעלו כי הארס שברא
 הקב"ה היא תמים פעלו אין בו חסרון אש"ס
 שאינו חסר בכ"ו הוא פועלה תמימה שאינו
 מגדרי הלידה דיקא להשגת חכמה ובינה
 וזה שנברא אחר חכס ואחר טיפוש הכל במשפט
 וזה כי כל דרכיו משפט והיסיף לבאר אל
 אמינה שרל"ן האל חבדוהו הוא רק
 להאמין בו שהוא היחיד ומיוחד בורא עולם
 ומלאו משג"ח בעליונים והחמורים וי"ש
 זולתו ולואת ל"ג חכמות ומקורות ול"ן ואין
 גול"י בחוקי הכריאה מה שזה יולד בתכונות
 נסות וא"ל ל"ג להשיג חכמות ומדעים
 והסיף לבאר לדיק וישר"ה הוא שהקב"ה
 מתואר בשם לדיק וישר ומה חסד ד' מאת
 ברייתו ללכת אחריו ולדבקה בו מה הוא
 לדיק אף אתה לדיק מה הוא ישר אף
 אתה ישר ואינו מתואר בשם חכס
 ופולסוף שירלה מאתנו ללכת בדרכים אלו
 אמנם כל חסנו בכריאת ארס ונכחית המורה
 לישראל להיות דנוק באמונתו ית' היינו
 הרחקה מעריות ולהתקדש במותר לו וישר
 היינו ללכת בישרות ולא לחקור בחקירות וזה
 תכלית כל איש ישראל בקבלת המורה אמנם
 כן ניתן רשות להטבוק בעעמי המלות ובחכמת
 ויראה הטס אמנם הטבונות הואת לדיק לבוא
 מהמורה וקיום המלות והטבונות הואת
 כשהוא בא ממקור המורה והמלות היא בשום
 אופן להוליד לאורחות עקלקלות ונראה שזה
 שאמר דוד המלך ע"ה מפקודך אהבונך ע"כ
 שנאחי כל יאורה שקר ידעה שהטבונות שלו
 בתפעלות השי"ת הוא מפקודך היינו מהמורה
 ומלות השם ועד"ו מחילא שנאחי כל אורה
 שקר שהטבונות והשכליות אשר מקורם
 מחוריה ומלות חבד"ן לאורחא דקשטו וזה
 ביאור ד' המדרש מורה ד' תמימה משיבת

נפש למה משיבת נפש מפני שהוא תמימה
 והיינו דמפני שהיא תמימה ויש בה כל
 הדרך שער"ו יוכל איש ישראל לעלות
 במעלות הסולם העולה בית ד' לכן משיבת
 נפש וא"ל להשכלות בחכמות אחרות ובחקירות
 והארכנו עוד בדרוש בכמה ענינים ואכ"מ
 (ג) (סס ו') זכור ימות עולם וגו' שאל
 אביך ויגדך וקניך
 ויאמרו לך:
 (א) ז"ל הרמב"ן ז"ל כס' המלות שירש אי
 אות י"ג ועוד לזוירעך כי המלות
 שירש אר"ן בחכמים אלו הנביאים כגון ג"ח
 ומקרא מגילה אינם באין בסמך הזה [כלא
 הס"ן סך אמרו כפרק בזה מדליקין
 במדליק בית שר"ך לומר אשר קיטנו
 במעוהו וטו להדליק בר ש"ח ושאלו היכן
 לנו ר' אריז אר"ן מלא חסור ר"ג אחר
 שאל אביך ויגדך וקניך ויאמרו לך דלה ר"ח
 לומר כשם שהנזרות והסינים של דבריהם
 סמוכים על לאו דלא חסור כמו שהזכירו
 בפ' מי שמתו בענין כלאים שלסך המלות
 שרדו כגון ג"ח סומכין על איהו בלאו
 עלמו ור"ג אחר שאין סרך בלואו בלאו
 אלא לדבריהם שיש בהם עיקר המורה אבל
 המלות המחדשות מהן אין להם סמך אלא
 בפסוק שאל אביך ויגדך וקניך ויאמרו לך
 והטעם בזה ברור לפי שהדברים שהם מוסיפין
 במלות המורה עלמן כעין פירוש המורה הוא
 שהם ז"ל אומרים כל זמר ופשימס הוא כלאים
 וכל שנות הוא מלאכה וכיו"ב שאלו הי'
 דעתם כן היינו מייב"ס להאמין אותם מזה
 הלאו בודאי שהיא מחייב אותנו להאמין
 במורה כפי הפיחש שיפרשו הם בה אבל
 כשאומרים הדליקו נר חנוכה אין אדם יכול
 להסמיכו על זה הלאו בשום ענין שאין זה
 בא בכלל הכתוב שאמר כי יפלא ממך דבר
 לתשפט אלא בכלל שאל אביך ויגדך וקניך
 ויאמרו לך שהיא לואה לקבל מן הזקנים על
 בכלל ויש מהמחי המלמוד מולקין ע"ז וסוכרין
 שאין לנו רשאים לומר אשר לנו במלות
 הזקנים עכ"ל הרמב"ן ז"ל ולענין י"ג להשיר
 בזה עפ"מ דמבואר בירושלמי דסוכה פ"ג

ס"ד דפליגי ר"י ורבי"ל אי מברכין במלות
 דרבנן על נטילת לולב וניח או שמברכין
 רק על מלות זקנים וי"ע הסגד הדברים
 כיון דמוזים דמברכין על מלות דרבנן אמאי
 לא יברכו על נטילת לולב או להדליק נר של
 חנוכה ונראה מוכרח דמשום למא דכל
 מוסיף נעשה בה כיון דמה"ת אין ליעול לולב
 במדינה כ"א ביום ראשון אי"כ חכמים
 שמוסיפין ביום ב' ג"כ ליעול לולב במדינה
 לכאוי איכא בית לכן ס"ל שר"ך לברך בהא
 אש קדשו במלכותו וטו עלמלות זקנים כדי
 שרע שהוא רק מדרבנן ואינו מכיון לעשות
 מלוא דאורייתא ועי"ש בירושלמי שמוכר
 דמאן דס"ל במלות לולב ביו"ט דמברך על
 מלות זקנים ר"ש דב"ח דלא הכי דמברך
 על מלות זקנים אמנם לענין נראה דזה
 רק לפי"ד הרמב"ן ז"ל דס"ל בפשוטות
 דבמוסיף מלוא חרשה ג"כ איכא בית שפיר
 יש ללמוד ק"ו תשובה מלולב אבל אי"כ
 דבית ל"ש כ"א כמוסיף על מלות של תורה
 כפכפא דקרא דב"ת ודבל הגרע א"ל שפיר
 י"ל כיון דמלות חכסום ואמנם אלא חסור
 ודני ככל תורה ממש שפיר יוכלין לברך
 כשאמא אקב"ו להדליק בית וא"ר מלולב
 ביו"ט דשי"ך ב"ו בית אי"כ י"ג ה"ה
 לענין לא חסור עלמו שהרמב"ן ז"ל לשיטתו
 דגם במלות חדשה איכא בית לכן ס"ל
 דבין כשמוסיפין פירוש המורה זבין כשמוסיפין
 מלות חדשה לנמרי כגון מ"מ וג"ח ס"ל
 לר"ה דרך אסתמיה אקרא דלי"א אבל בגדר
 ל"ת גמור ליחא כיון דאיכא בית ורנכ"י
 ס"ל דמלוא חדשה ל"ש להסמך על ל"ת
 ג"כ רק על הקרא דשאל אביך ויגדך אמנם
 אי"כ דמלוא חדשה ליכא בית כיון שאינו
 מוסיף על מלות המורה עלמה ולא גרע
 מהאי לחודא קאי והאי לחודא קאי דליכא
 בית מדאורייתא שפיר י"ל דמלוא דרבנן
 פשהו כשל מורה ממש ואיכא בהו לאו דלא
 חסור משא"כ שבות במלאכה או כלאים דרבנן
 דהו מוסיף על מלות המורה ממש ליכא
 למימר דהו בגדר לא חסור דאי"כ הו
 מוסיפין על מלות המורה ויש להסמיכו רק

על קרא דשאל אביך ויגדך שהוא מוסיפין
 וזה הערה גדולה לענין ולפי"ז י"ל דר"א ל"ז
 פליגי על ר"ג כ"א ב"ח שהוא מלוא חדשה
 לנמרי ול"ש בה כלל בית משא"כ מלות דרבנן
 ששרשן מלך גזירות חכמים באיסורי תורה
 ויש בהם למא דב"ח במקום שמוסיפין על
 מלות המורה מודה היא דהניינו רק מקרא
 שאל אביך ויגדך וי"ל בזה ביאור ד' הר"מ
 ז"ל פ"ג מה' מגילה ומנוכה ה"ה ש"כ בזה"ל
 וכלל יום ויום מח' ימים אלו גומרין את
 ההלל ומברך לפניו אקב"ו לגמור את ההלל
 אע"פ שקריאת הלל מלוא מר"ס מברך עליו
 אקב"ו כדרך שמברך על המגילה ועל העירוב
 עכ"ל ומ"ו מואר דלמה לריך להביא מדרש
 לחמו ממגילה ועירוב הלא לעיל מני"ה ס"ד
 כ' שמברכין על ג"ח ובסוף ה"ג כתב בהרי"א
 דהדלקת הנרות כו' מלוא מר"ס בקריאת
 המגילה וא"כ כמו שמברכין על הדלקת ג"ח
 ה"ה דמברך על ההלל בתוכה ולמה לריך
 להביא ממגילה ועירוב וירושלמי מואר
 להבין ד' הר"מ ז"ל ומלאתי אח"כ שכבר
 הרגישו בזה המחברים ולא מלאו טענה
 ולהכיל י"ל כאשר נדקדק בלשונו הוה"ש ש"כ
 בזה"ל אע"פ שקריאת ההלל מלוא מר"ס
 מברך עליו אקב"ו כדרך שמברך על המגילה
 ועל העירוב שלכאוי תיבת כדרך אין לו ביאור
 והו"ל לומר כמו שמברך על המגילה והעירוב
 ולשון כדרך מורה על טע"ז וסגנון הברכה
 לכן נראה דבאמת אין בוכת הר"מ ז"ל על
 גוף הברכה אלא על סגנון הברכה ש"כ הר"מ
 ז"ל שמברך לגמור או כפי טוסחיתו לקריות
 את ההלל שבו י"ל כיון דבאמת קריאת
 מה"ת איכא רק שני מייובס קריאת המורה
 וקריאת שמש וא"כ עתה כשמברכין אקב"ו
 לקרות את ההלל נראה כמוסיף קריאה על
 הקריאות של תורה ויש בזה גדר בית ואף
 הנוסחא לגמור את ההלל ג"כ הו בגדר הוספה
 על מלות סיפוח י"מ שחיובא מה"ת ומוסיף
 עתה חיוב חדש ע"ז וכלל כ"ל הרמב"ם
 ז"ל כל היכי דחכמים באים להסיף על
 מלות המורה לריך לומר בהדיא שהוא רק
 מדבריהם מחשש בית וא"כ הו"ל לברך על

משלי ב-ג

רלב"ג

ואידו, כי אם מעצמו על שלם השתדל לחקור בחכמה האלהית עם עוזם קריאתה לו, והנחמה משוקה נפלאה לחקור בה כמו שקדם:

השלישי הוא להודיע כי הדרך בהשגת הבינה היא אחר השלימות בחכמה, והיה זה כן, לפי שבהשגת הבינה יש מן הסכנה מכה שלם שלם יעלה, לפי שלם יבואו בה בהקדמות מופתיות באופן האמת המגיע בלימודיות, ולא גם כן נמוסת ראה כמו הענין בחכמה הטבעית, אבל בהקדמות מפורסמות, וכבר ימלא בהם הרבה ביאור לדבר והפכו, ובה יקרה הטעות אם מפני הקדמות הנקודות בחחילת המחשבה, אם מפני טעות הדמיון, אם מפני שגגל האדם בדעות מגוונות בה הענין, או למדס מאנשים מוטעים, ויהי אליהם מדד הלימוד או המנהג, או מפני התאוה שחביאהו לבחור הדעת, אשר הוא יותר נאות לה לרווח נמלה:

והנה כאשר יקדים האדם העיון בחכמה לפי מה שרואה, באופן שיהיה שלם בה, הנה יעור בה להשמר מהטעות אשר מפאת הענינים הנזכרים, עם שהם יתברך על דל ההשגחה ישמרהו מהטעות, וישירהו אל הסדרים והדרכים המביאים אותו אל [ה]השגות העמוקות אשר בחכמה היא. והנה מפני הקוצי המגיע בהשגת זאת החכמה, יעטר לו עוד שינקשה ככסף וכמעמומים, שיספרו עליהם פה ופה עד שימלאו, לכן נריך בואת החכמה שלם יקצר מלקיטת כל ההקדמות המפורסמות, אשר אפשר שיהיה מהם עור בהשגת הדרוש אשר ילכה לחקור עליו, ובהו הדרך גם כן ישיג האמת בשילוסופיה המדעית, כמו שזכרנו ציאלורנו אלו הדברים במה שקדם:

ג (א) [בג"י וג"י]. אמרה החכמה בני אל משכה מורתי והיא תורת משה, וקראה אותה מורתי לפי שהיא מסודרת מחכמת השם יתברך, וישמור לכן מלות המורה ללמוד אותם, ולעמוד אותם על כוננם, ומה שיש מהחכמה נענינים:

ב) כי ארך. הם יוסיפו לך אורך ימים ושנות חיים, וכל הקן המוגבל לך לפי מערכת הכוכבים, ובה יוסיפו לך שלום וטוב על הטוב והשלום המסודר לך מהכוכבים, לפי מה שנתן להם השם יתברך מהכח ביום הברוא. כי ההשגחה האלהית מדבק בלדס כשיחכסם בחכמת המורה, ומדד זה יסור ממנו הרע המוגבל לו מדד הכוכבים, והיה נוסף טוב על הטוב המסודר לו מהם:

ג) חסד ואמת. מי שהוא ארון חסד והאמת אל יעזוב, כי תמיד יתן עיניו להשגיח בך, ולזה אני מזהו אותך שמקשור המלות על גרגרותיך לדבר גם תמיד כדי שתבין עינים, והיה מלוייר בלנך תמיד:

ד) ובצא חן ושכל טוב. והנה אם מנהיג מעשיך לפי משפטי המורה, מגיע למנוח סן בעיני אלהים ואדם, כי הם כלולים משלימות המידות, מה שימלא בו האדם סן בעיני האנשים, ואם תעמוד כפי מה שאפשר

ג (ג) חסד ואמת. חסד הטובא והרעון בו ארון חסד והאמת:

ביאור הדברים (מפרק נ ספוק מ):
יז) העובות. והנה זאת האשה הורה עובת מי שהוא אדוניה מנעויה, והוא השכל האנושי, כי הוא הוסיף בלדס למשול באלו הכחות העובדים אותו, ושוכנת ברת אלהיה, כי אין לה ספן נצרות השם יתברך להשיג החיים הנלמים, כי שפלה במציאותה ובמדרגתה לעלות בואת המעלה:

יח) כי שחה. הנה בימה ומשכנה הוא אל המוח וההפסד, ודרכיה יציאו אל המחס:

יט) כף באיה. כי אין לה בעצמה השארות אחד מהבאים אליה, להימשך לפחותה. לא ישוב מהחטאים ההם, כי תמיד תחזקו עליו ותמשול בו ותסיפיהו לתטוא, ולא ישיגו ארמות חיים, כי ההמשך אל המאווים ימנע האדם מהשתדל במושכלות, אשר הדרכה להשגתם היא דרך החיים, ובה האופן מהיה המאווה סיבה לטעות נעניי המבונה, כי היא תמשך האדם לקיים הדעת, אשר לא ינעול הדלת בפניה מהתנהגו לפי המאווה, והמשל כי האש רב המאווה, יבחר לקיים שאין [השם] יתברך יודע דבר באלו הענינים השפלים, שאינו משגיח בהם ושואן שם גמול ועונש ממה שידמה לוה, ממה שלם ימנע האדם מרדוף אחר המאווה, והנה כמו שזכרנו, החכמה והסכונה יילוך מהאשה שזכרנו:

ב) למען תלך בדרך טובים. ותשמור דרכי לדקים שהם מהרס מהמשך אחרי האשה הורה, והנה המועלת שיגיע לך מזה הוא הקיום והתמדת המלאיות גם בה העולם הגופי. זה כי ישרים וגו', האנשים הדקרים יתמידו לשכון בלך, לא תבואם יד רשעים להרס, והממימים יתרו בה:

בב) ורשעים. ואמנם הרשעים יכרתו מארך, וצוגדים יהיו נעקרים ממנה. והיה זה כן, כי השגחת השם יתברך מדבק בטובים לשמדם מכל רע וחסור מהרעים. זה הוא ביאור אלו הדברים, ואולם המועלות המגיעות מהם הנה:

הראשון הוא להודיע כי השם יתברך שם חכמתו נגלות צלירת הדברים הנמלאות אללנו, באופן שסעיר האדם לחקור בה, ומציאם להשווק אל השגחה משוקה נפלאה. וזאת המשוקה הטבעית אשר שם השם יתברך בלדס בזה האופן, הוא הכלי להגיע אל שלימותו, כמו שביארנו בספר שיר השירים, ולזה אמר על דל המשל, כי החכמה קורא לנשים בקול גדול שיחקרו בה, כי היא מנעת להם רוחה, ומודעת אותם לדכיה במה שיראו ממנה, בלדכיה הנמלאים העולות ממנה, כי מהם נובעת החכמה האלהית אשר שמה אותם במה שהם עליו מהמלאיות:

דשני הוא להודיע כי מדד השגת החכמה יהיה האדם נשמר מהרעות, כי מדבק בו ההשגחה האלהית לשמרו מהם. ולזה לא יהיה לו להחלוין בבוט קמור

תרגום

משלי ב-ג

כ למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור: כא כפי ישרים ישכנו ארץ ותמימים יותרו בה: בב ורשעים מארץ יכרתו ובוגדים יסחו ממנה: פ ג א בני תורת אל תשכח ומצותי יצור לבך: ב פי ארך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך: ג חסד ואמת אל יעזובך קשרם על גרגרותיך כתבם על לוח לבך: ד ומצאתי חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם וטיבותא קדם אלקא

תולדות אהרן
[כ] ב"מ פג, ירושלמי ב"מ פ"ו ו, [כא] תנחומא פקודי ו, ג [א] אליהו רבה פ"ו, [ב] יומא ע"א, אבות פ"ו ז, אליהו רבה שם, וזהו ח"א צב, ח"ג רצו, [ג] אבות דרבי נתן פכ"ג, קה"ד פ"א טו, תנחומא יתרו ח, [ד] ירושלמי שקלים פ"ג ב, במ"ד פ"א ו, שהשיר פ"ג ה ד, אסתר רבה פ"ו ט, תנחומא וירא ה, וקהל ג, פקודי ג,

רש"י
כ) למען תלך. מוסב על המקרא שנמעלה הבה: יותרו בה. כשירדו רשעים לנהינם: (פסוק טו), להליך מדרך רעה למען הוליך בדרך ג (ב) אורך ימים וגו' ושלום יוסיפו לך. טובים: (כא) כי ישרים ישכנו ארץ. לעולם

מוסף רש"י
ג [ג] כתבם על לוח לבך. כלומר שמהם קטעה על לוח לבך (מחז"י סימן תתק):

מצודת דוד
ב) למען תלך. מוסב למעלה, לומר החכמה תשמור עליך מזה למען תלך בדרך טובים אשר ימנעו ללכת בדרך הזה: וארחות וגו'. כפל הדבר במלות שונות:
כא) ישכנו ארץ. יהיו שוכנים בארצם עד עולם: יותרו בה. בעת יגרשו ממנה הרשעים או חמה ישארו בה: ג א בני. אמר במקום ה' אתה ישראל החביב לי כבן לאב הנני מזהידך תורת אל תשכח: (ב) ושנות חיים. רצה לומר שנות השקט ושלוח: יוסיפו לך. התורה והמצות הם יוסיפו לך כי הם ילמדו עליך זכות: (ג) אף יעזובך. לא תהיה נעזב מהם כי אחוז בהם: קשרם. רצה לומר בכל עת תהא מדבק בהם וחושב בענינם: (ד) ובצא חן. ובהו תמצא חן ותהיה יודע למשכיל בשכל טוב בעיני וגו':

אבן עזרא
ג א בני, יוסיפו לך. המורה והמנוחה: ג קשרם. כמנס. על המורה והמנוחה כי השם ישלם חסדו ואמתו לנצח ולא יעזוב על כן קשרם וגו' והטעם שלא תשכחם. פ"א עשה אשה שלא יעזוב חסד ואמת קשר' וגומר ומלא פי' וממלא:

למצוא חן בעיני בני אדם, והרי אני איני יכול לקיים שניהם, ונמשך לי מזה שנאה מבני אדם מצד רצונו יתברך, באיזה מהן אבחר.

לזה אמר, כנגד כת א' שתדחה שכל טוב בעיני ה' מלפני בני אדם, ולזה אמר בטח אל ה', אל תבטח באנוש ותזלזל בפרט אחד מפרטי מצוות ה' ח"ו. והגם שתאמר בדעתך והריני גם כן איני עוקר כונתי מה' והעיקר הוא ה', לזה אמר בטח אל ה' בכל לבך, שלא תבטח באדם אפלו בחלק מלבך אלא כל הלב¹¹. ואל בינתך וגו', והגם שאתה אומר כי גם היוצא מהאדם¹² כולו לה', אל תשען על אותה בינה לעבור את פי ה'. וכנגד כת הב' החוששת

לשנאת הבריות ומגיעת החן, לזה אמר עשה והצלח, בכל דרכיך דעהו כו', לא תחוש על בני אדם נגד רצונו יתברך, אבל תהיה כוונתך כולה לשמים דווקא, והוא יישר כו', פירוש, הוא יתן לך חן בעיני אדם עד שידעו אורחותיך ישרים*.

או יאמר, בכל דרכיך, פירוש, אם תהיה מתנהג בטוב בענין אחד ובענין אחר לא כן, או לא תמצא חן בעיני אדם כאשר¹³ תהיה פנייתך כולה לה'. והטעם הוא, כי ה' אינו מיישר אורחותיך אלא כאשר בכל דרכיך דעהו, על דרך (דברי הימים-א כח, ט) דע את אלקי אביך ועבדהו, אז יישר אורחותיך בעיני כולם.

(1) אל תהי חכם בעיניך ירא את יהוה וסור מרע: (ח) רפאות תהי לשקר ושקוי לעצמותיך: (ט) פבד את יהוה מהונק ומראשית כל תבואתך: (י) וימלאו אסמיה שבע ותירוש יקבך יפרצו:

אל תהי חכם כו', רפאות תהי כו', כבד את ה' כו', וימלאו כו'. קשה מה קשר יש לחכם בעיניו עם ירא את ה'. אכן הכוונה היא, דכאשר יבוא לידו ספק איסור לא יורה להתיר מדעתו, ואין צריך לומר אם תהיה איוו סברא היפך דעתו שלא יסמוך על דעתו להתיר, והטעם שמא לא כן האמת אתך. ואם היה הענין בינך לבין כיוצא בך טוב תסמוך על דעתך, אבל לפי הנמשך לך מן הענין¹⁴ תרחיק עצמך מכמה

ספיקות שלא תבוא לזה. וזה אומרו ירא את ה' וסור מרע, פירוש, סור מהענין מצד חששת שלא לבא אל הרע, באופן שאם דעתך תורה לך כי אין רע אל תאמין דשמא לא כן.

או יאמר, שרצונו לומר שכאשר ירגיש בדעתו כי הוא חכם לא יסמוך על דעתו בזה אלא יחשוב עצמו תמיד בשפלות, והיוצא מזה שיהיה בלבו מורא החכמים. וזה אומרו

11. יכטח בה'. 12. היינו כי גם לצאת ידי אדם הוא כולו לשם שמים. 13. כמו שתהיה בעת אשר. 14. שתוכל להכשל בדבר איסור.

הוא דבר המסור ללב לזה אמר כתבם על לוח לבך.

עוד ירצה לומר. כי במה שאמר קשרם כו' יכלול הכל, ומה שחזר לומר כתבם כו' לומר שהלב מעיקרו לא יחשוב וולתם כלל, לא שתחשוב לעשות היפך ותצטרך לסתור מחשבותיך, אלא הלב כתוב על לבך שלא תעשה וולתם. ובזה אתה מקיים חסד ואמת אל יעזובך, שיוולד בך כאלו כך הוא טבעך, דאם לא יהיה טבע האדם ומוזגו על דרך זה הרי עזובהו, והוא מצוה אותו אל יעזובך.

בדבר הנוגע לכבוד האדם ורצונו - חוץ מדבר הנאכל והנרגש שהוא הממון - אשר יש הרבה מצוות תלויות בזה וסדר הנהגת האדם עם חבריו באונאת דברים ובזיונות וכדומה. לזה אמר, כנגד ענין הא' אמר קשרם על גרגרותיך, פירוש, ב' גרגרות האמורים¹⁰, כאשר תבוא לך המגיעה מהם קשור קשר של קיימא על חסד ואמת להקדימם קודם עריבות אשר יערב לחכך. ואפשר שיכוין לומר שיקשור גרגרותיו בלי תת להם עד אשר יקדים חסד ואמת. וכנגד מה שנוגע לדבר שאינו ממון אמר כתבם על לוח לבך, כי כללות ענין זה

7 ← (ד) ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם: (ה) בטח אל יהוה בכל לבך ואל בינתך אל תשען: (ו) בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך:

ומצא חן ושכל טוב וכו', בטח אל ה' וכו', בכל דרכיך דעהו כו'. הנה תמצא יש בני אדם בעולם שהם בעלי חכמה וכל חכמתם היא למצוא חן בעיני בני אדם, וכאשר יצטרך למצוא חן בעיני אדם לא יעמוד בעיניו אם לא ידקדק בעבירה ויצדד לה צדדין להיתר. ויש כת אחרת אשר תתלהב לשמור שכל טוב בעיני ה', והגם שימשך לו שלא ימצא חן בעיני בני אדם. לזה בא שלמה המלך ע"ה וצוה לב' כתות הנזכרות שייבקשו לעשות שתיהן, בעיני ה' ואדם, שאין לזלזל באחד מהן*.

כלומר, אם יבוא לפניו ענין אחד ואי

אפשר להשיג שתיהן מצד איזה בני אדם שאינן שלמים בדעתן באותו הענין, ותאמר הכת הא' יותר טוב להיות מוצא חן ושכל טוב בעיני אדם מעשות היפך זה, וזה אין לו תקון אחר כך אם לא אמצאנו עתה ויהיה בעיני בני אדם כאין, מה שאין כן בדבר הנוגע לה' יכול לתקן עבירות שבין אדם למקום. גם יחשוב שאפשר ימשך לו רע אם לא ימצא חן ושכל טוב בעיני זה האדם. ויחשוב עוד שכאשר ימצא חן בעיני אדם משם ימשך לו לעשות הרבה ענינים שיתרצה בהם ה' יתברך. או גם כן תבוא כת הב' ותאמר, הן אמת שציויתני

כבוד האדם ורצונו שהרבה דברים תלויים בהם. 10. הן ההצטרות המוכרח והן להתענג בתאות הגופניות.

והחזיקה במבשיו: יב וקצתה את כפה לא תחום עינה: סג לא יהיה לה בכיסה אבן ואבן גדולה וקטנה: יד לא יהיה לה בביתה איפה ואיפה גדולה וקטנה: טו אבן שלמה וצדק יהיה לה: יא איפה שלמה וצדק יהיה לה: יב לא יהיה לה על האדמה אשר יהיה עליה ימיה נתן לה: יג כי תועבת יהיה עליה כל עשה אלה עול:

לקט בהיר

יש כמה מיני מריצות, מריצה בשביל ממון, מריצה בשביל קנאה ושנאה חסם, מריצה בשביל חלוקי דיעות בעיני דעלמא, ואפילו בעיני דשמיא אם היא אינה באמת לחלית טוב רק ליוהרא וכדומה, לזה אמרה ב' פעמים שכל מין מריצה דמי לבדקא דמיא שסופו להיות נחל שוטף (מ"ל): לד' צפ' משפטים למדנו ד' דברים, זק, נער, ריפוי, שבת, וכאן הוא החמישי שאע"פ שאין כאן א' מד' דברים ולהגן לרין לשלם בושח: לה' ושם כתיב יד ציד המיותר לדרוש דבר הניתן מיד ליד (גמרא), ופי' לא תחום עיך אם הייתה עינה (ראב"ע): לו' ששוקלן בהם במאזנים לא סתם אגנים, וכן איפה כלי הוא שמודדין בו קמח וכדומה: לז' בספרי, יכול לא יעשה ליערא, חזי ליערא, ורביע ליערא, ח"ל גדולה וקטנה, גדולה שהיא מכחשת את הקטנה עכ"ל (וכן דרשו בפסוק הסמוך באיפה) פי' שניהם שוים בתוארם ועל שניהם כתיב ליערא אחד, אבל אחד כמד יותר מחבירו, וכשהוא קונה דבר נוטל את הכבידה ושוקל בה ולהפך כשהוא מוכר, והגם שאחד מהם מדה ישרה, שניהם אכורים שהישרה מסייע לו להשתמש באחרת, שכשהושג שמשגיחין עליו נוטל את הישרה (כ"י), והרש"ם ז"ל כתב שעושה שני משקולות אחד יותר מליערא ואחד קטן ממנו וביחד הם ב' ליערות מכוונות, והוא ג"כ על דרך הג"ל, ועוד על לאו זה אפילו לא שקל בהם רק בשהייה בעלמא: לח' דורש יתור מיצת "לך" שלא אמר לא יהיה בכיסך, ומדלא יהיה לך בא

אור החיים

שלא שלחה אלא להגיל פטורה: עושה עול הדומה לאלה, שלא האמר שגזירת מו. כל עושה אלה כל עושה עול. פירוש כל הכחוב הוא על צ' דברים אלו ולא על דומהם עושה אלה אבן ואבן איפה ואיפה, כל

אור בהיר

שאל לא יאמר בכלל להגיל, יאל לנו טעות שאם יש סכנות נפשות בכל אופן פטורה, ואם יאמר אותו אחר ושנחה יאל לנו טעות שהגם שאינה יכולה להגיל ע"י ד"א ג"כ מייבט לזה אמר וקרה להגיל שהיה סכנות נפשות ואף על פי כן מייבט בעבור שנלחה שלא להגיל. קלמ' למה כפל.

עבד שקר: יז הוי דכיר ית די פ מפסיר עבד קד עמלק בארמא במפקבון ממצרים: יח די ערעה בארמא וקמיל קד קר דתנו יח אשר קרך בדרך ויונב בקד כל

רש"י

יהיה לך הרבה (סס): (ח) זכור את אשר עשה לך. אם שקרת במדות ובמשקלות הוי דואג מגרתי האויב (משלי י"א ח) מאזני מרמה תועבת ה' וכתיב בתריב (סס צ) בלא זדון ויצא קלון (תנח"א): (יח) אשר קרך בדרך. לשון מקרה (ספרי), דבר אחר לשון קרי ועומאה, שהיה מעמאן* במשכב זכר (תנח"א), דבר אחר לשון קור וחוס לנגך והפסירך (מ) מרתיחתך שהיו (כל) האומות יראים להלחם בכם וצא זה והתחיל והראה מקום לאחרים, משל לאמצוטי (מ) רוחח שאין כל צריה יכולה לירד בתוכה צא בן צליעל אחד קפץ וירד לתוכה אף על פי שנכוכה הקרה אותה בפני אחרים (תנח"א): ויונב בקד. מכת זכר חוקך* מילות אורק כלפי מעלה (סס): כל שפיו נשחח * מטמא. * היה חוחם - חתך מילה.

בשיקור המדות מדה כנגד מדה: (מ) מן קרה נעשה קרך כמו מן עשה נעשה עשה, והוא עמלק צא במחוק ולא במקרה (וזה דיוקו של לשון ראשון - מ"ל) אלא לגבי ישראל היה מקרה שצא פתאום ולא חשבו ולא הכינו עצמם למלחמה, וכן נראה לשון הספרי שאמר נודמן לך, גם אפשר לומר כי ישראל היו מוקפים בעניי כבוד ולא ידע איש מקומם אלא שעמלק חפש ומלא באקראי, ומטעם זה לא הכינו ישראל עצמם מוקפים ואלים נראים (אדה"ח): (מא) ודיוקו של לשון זה שהג"ל וטמאך בדרך (מ"ל): (מב) עשארך כמים פושרים שאינם ממים עוד, ולא שעשארך ממש כן שעשית קר, אלא בפני אומות אחרים הקרה אותך, כמו המשל, שדממה להם שהותר הרצועה והחלש כהם מיליאת מגרים, וזה דחקו של דרך זה שהג"ל אשר "הקרך" פועל יוצא לשלישי (מ"ל): (מג) הוא לשון יווני כלי גדול מיוחד לרחוק בו כל גופו: (מד) הטיח דברים כלפי מעלה, לומר, הנה מנותר שצוית לעמך ישראל מה העוילה להם (רא"ם), ומיבט ויונב משמש הפוכו, כמו ודשנו את המוצת שאין פירושו יתנו עליו דשן אלא הסירו דשנו (במ"ח):

אור החיים

יז. זכור וגו'. שאין כיוצא בהם שיאל על ישראל בלא קדימת ידיעתם ממנו אלא כאשר ידעה הנשר והוא קרך (ספרי) בדרך:

יח. אשר קרך. יחצארכי (על פי דבריהם ז"ל (ר"י ג') שאמרו שהעני היה מכסה על ישראל ולא היה מקומם ידוע לעולם אלא כשמת

אור בהיר

קמו) מה יזכר ולמה יזכר כבר היה לעולמים שיבא אומה להלחם בנו. קמוא) לשון מקרה בלא הכנה. קמב) מיצת קרך חוק ממה שאמרו בדיבור הקודם. קמוג) כלומר חפש ומלא באקראי, ואפשר לומר שבי הפירושים עולים בקנה אחד, שבעבור שידעו ישראל בעצמם שהם מוקפים בעניי הכבוד ואי אפשר לידע מקומם על כן לא הזמינו עצמן למלחמה.

לקט בהיר

לדרוש גם יהיה לך שפסוק ט"ו לדרוש צא להפוכו (רא"ם), גם היל"ל לא "היו" לך שהרי מבי אגנים המדובר, וצוה מיושב למה דרש גם בהפוכו שגם שם היל"ל יהיו לך (ג"א), ואפשר שדרש כן מלא יהיה לך השני שזה בכלל מיותר שהיה לו לכלול יחד אבן ואבן איפה ואיפה גדולה וקטנה, וכן בהפוכו אבן ואיפה שלימה וצדק יהיה לך, וצוה יצא על נכון שלא הפך רבינו הסדר להביא קודם גדולה וקטנה ואח"כ לא יהיה לך (בד"א), וראיה לדבר הוא שבספרי דרשו חז"ל גדולה וקטנה צ' פעמים, באבן, ובאיפה, אבל דרוש זה רק פעם אחד באבן עיי"ש: טל) פי' האויב צא ומגדנה צו, ומה שדרש כאן סמוכים, משום שפסוק ט"ו כי תועבת וגו' אינו על מקומו שהיה לו לאומרה אחר לא יהיה לך לא אחר למען יאריכו ימך (ב"ב), ועיין במפרשים טעמים למה חלה גירוי האויב

בשיקור המדות מדה כנגד מדה: (מ) מן קרה נעשה קרך כמו מן עשה נעשה עשה, והוא עמלק צא במחוק ולא במקרה (וזה דיוקו של לשון ראשון - מ"ל) אלא לגבי ישראל היה מקרה שצא פתאום ולא חשבו ולא הכינו עצמם למלחמה, וכן נראה לשון הספרי שאמר נודמן לך, גם אפשר לומר כי ישראל היו מוקפים בעניי כבוד ולא ידע איש מקומם אלא שעמלק חפש ומלא באקראי, ומטעם זה לא הכינו ישראל עצמם מוקפים ואלים נראים (אדה"ח): (מא) ודיוקו של לשון זה שהג"ל וטמאך בדרך (מ"ל): (מב) עשארך כמים פושרים שאינם ממים עוד, ולא שעשארך ממש כן שעשית קר, אלא בפני אומות אחרים הקרה אותך, כמו המשל, שדממה להם שהותר הרצועה והחלש כהם מיליאת מגרים, וזה דחקו של דרך זה שהג"ל אשר "הקרך" פועל יוצא לשלישי (מ"ל): (מג) הוא לשון יווני כלי גדול מיוחד לרחוק בו כל גופו: (מד) הטיח דברים כלפי מעלה, לומר, הנה מנותר שצוית לעמך ישראל מה העוילה להם (רא"ם), ומיבט ויונב משמש הפוכו, כמו ודשנו את המוצת שאין פירושו יתנו עליו דשן אלא הסירו דשנו (במ"ח):

ההרים ימוש והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך יהוה: ם יא עניה סערה לא נחמה הנה אנכי מרביץ בפיך אבניך ויסדתך בספירים: דינ ושמותי כדכד

שלמי לא יתרחק אמר דעתיד לרחמא עלך יי: יא חשיכתא מקבלא עולבן קרתא דאמרין עלה עממיא לא תתנחם הא אנא כבש בצדידא אבני רצפתך ואשכללניך באבנין

טבין: יב ואשוי במרגליו אעד ותרעוף לאבני גמר וכל תחומיך לאבני צרוף:

רש"י

ימוש: (יא) סוערה. שלצה סוער צרובי לרות: מרביץ בפיך. רוצף לפתך צאני נופך: (יב) כדכד. מין אבן טוזה:

מצודת דוד

והסדי. אבל חסדי הוא דבר המתקיים ולא יסור מאתך, והבטחת ברית שלומי וגו', וכפל הדבר במלות שונות: (יא) עניה סוערה. על ירושלים יאמר, שהיא כעניה מרעדת כמרוח סערה ואין מי לנחמה: מרביץ בפיך אבניך. אבני הרצפה ארכיץ ואשכיב בפיך, כי ישפך מתחת רצפת האבנים במקום החול, כי כן הדרך לשפוך חול תחת אבני הרצפה להשכיב בהם האבנים:

ויסדתך. אשים היסודות באבני ספיר: (יב) ושמותי כדכד שמשמש זורחת דרך שם, אשימם מאבן כדכד הבהיר ביותר:

רד"ק

תרגם הא אנא כביש וגו': ספירים. פירש הגאון רב סעדיה שהוא אבן לבנה, והחכם ר' אברהם כתב שהיא אדומה. ויונתן תרגם באבני טבין, כמו שתרגם אנקלוס לבנת הספיר (שמות כד י) כעובד אבן טבא: (יב) ושמותי כדכד. תרגם ירושלמי נופך ספיר (שם כח יח) כדכדינא וספרינא, ונופך היא מרגלית שתורה:

מדרשי חז"ל

האי משכינין. לימים הפליגה ספינתו בים, ראה מלאכי השרת שיושבים ומנסרים אבנים טובות ומרגליות שהם ל' על ל' וחוקק בהם עשר ברום עשרים. אמר להם אלו למי אמרו לו שעתיד הקב"ה להעמידן לאבני ירושלים וכי' (ב"ב עה).

מעשה בספינה שהיתה מפרשת בים הגדול והיתה כולה נכרים, והיה בה תינוק יהודי אחד, ובא עליה סער גדול כים. התגלה אליהו ז"ל לאותו תינוק, א"ל: לך בשליחותי אצל ר' יהושע בן לוי ותראה לו אלו אבני כדכד ואני אציל את הספינה הזאת בזכותך. אמר לו התינוק: הרי ר' יהושע בן לוי גדול הדור ולא יאמין לי. אמר לו: עניו גדול הוא ויאמין לך. וכאשר תראה אותו לא תראה לפני בני אדם, אלא קחהו למערה רחוקה מן לוד ג' מילין

ההרים ימוש והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך יהוה: ם יא עניה סערה לא נחמה הנה אנכי מרביץ בפיך אבניך ויסדתך בספירים: דינ ושמותי כדכד

שלמי לא יתרחק אמר דעתיד לרחמא עלך יי: יא חשיכתא מקבלא עולבן קרתא דאמרין עלה עממיא לא תתנחם הא אנא כבש בצדידא אבני רצפתך ואשכללניך באבנין

טבין: יב ואשוי במרגליו אעד ותרעוף לאבני גמר וכל תחומיך לאבני צרוף:

רש"י

ימוש: (יא) סוערה. שלצה סוער צרובי לרות: מרביץ בפיך. רוצף לפתך צאני נופך: (יב) כדכד. מין אבן טוזה:

יג וכל פניך אלפין באריתא דיי וסני יהי שלם פניך: יד בצדקה תפונני רחמי מעשק

רש"י

שמשותיך. יונתן תרגם לען. ומנחם חיזרו עם ישמטניה (דניאל י). ויש פותרין לשון שמש, חלונות שחמה זורחת צהן, ועושין כנגדו מחילה צמניי זכוכים לצועים לצעים לנוי, ומדרש תהלים פותר שמשותיך ושמש ומגן (תהלים פד יב) שני הסומה: לאבני אקדח. יונתן תרגם לאבני גמר, גומרין תרגום תהלים (ש"ב כב ט), פתר אקדח לשון קדחי אש (לעיל כ יא), והס מין אבנים טובות צוערות כלפידים והוא

מצודת ציון

שמשותיך. מלשון שמש: אקדח. שם אבן יקר המאיר, והוא מלשון קדחי אש (לעיל כ יא): חפץ. ענין רצון: (יג) למודי ה'. תלמידי ה'. וכן חתום תורה כלמודי (לעיל כ טו): (יד) תכונני. מלשון הכנה:

קרבונקל"א לשון גחלת, ויש פותרין לשון מקדח, אבנים גדולות שכל חלל הפתח קדוח צמוכו, והמזווח והמפתח והסף כולן ממך האבן הס: לאבני חפץ. לאבני כרוך: (יד) רחמי מעושק. כמו הסנערי מעפר (לעיל כב ג), תרחקי מן העושקים אותך. (רחמי מעושק, תרחק מלעשוק בני אדם כדרך שעושים רשעים שאוספים ממון מגזל, אבל אחס לא תכרכו לגזול כי לא תיראו מדלות ועניות וממחטה, כי לא תצוא ולא תכרז

מצודת דוד

שמשותיך. מלשון שמש: אקדח. שם אבן יקר המאיר, והוא מלשון קדחי אש (לעיל כ יא): חפץ. ענין רצון: (יג) למודי ה'. תלמידי ה'. וכן חתום תורה כלמודי (לעיל כ טו): (יד) תכונני. מלשון הכנה:

רד"ק

שמשותיך. החלונות שתכנס בהם השמש. אפשר כי פינות החלונות יהיו אבן כדכד, או אפשר אור החלונות יבנה בכדכד, כמו שעושין אותו בזכוכית צבועה במיני צבעונים, וכשיכה ניצוץ השמש עליהם יהיה המראה יפה מכפנים: לאבני אקדח. הלמ"ד מורה על העצם, כלמ"ד לכל כליו תעשה נחשת (שמות כו ג), הרגו לאבנר (ש"ב ג ל), והשלישי לאבשלום (דהי"א ג כ): אקדח. אבן מזהירה כאש, וכן בתוך אבני אש התהלכת (יחזקאל כח יד). לפיכך נקראת אקדח, מן קדחי אש, וכן תרגם יונתן לאבני גמר, כתרגום גחלת גומרא: לאבני חפץ. אבנים שיש חפץ בהם. ומה שאמר "וכל גבולך", כלומר לא ירושלים לבדה אלא אף ערי גבולה. ויתכן לפרש למ"ד לאבני אקדח, לאבני חפץ,

מדרשי חז"ל

ויכ"ל אחריו. בא וראה ענותנותו של ריב"ל שהלך אחריו מהלך ג' מילין ולא אמר לו מה אתה רוצה. וכיון שהגיעו למערה א"ל: רבי, אלו הם אבני כדכד. וכשהראה אותם לו הבהיקה כל לוד מאורו, והשליכן לארץ ונגזו. (ילקוט"ש). ושעריך לאבני אקדח. עתיד הקב"ה לעשות שער המזרח של בית המקדש

מסורת המדרש

י. אמר לפניו רבון העולמים וכו' ירושלמי תענית פ"ב ה"ד ויקרא פכ"ט ט. תנחומא כ"א כג ותנ"י מר. שרי"ט פכ"ט פס"ר פמ"א ו. פדר"כ פכ"ג (בחדוש). ירו"ש כאן קא, תהלים תשט. ע"ע שרי"ט פ"ז. אברהם קרא אותו יראה שרי"ט פ"ז. ירו"ש כאן קב. תהלים תת"ד. שם קרא אותו שלם ראה לעיל פמ"ג.

י. (יד) ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה ר' יוחנן אמר אמר לפניו רבון העולמים בשעה שאמרת לי (בראשית כב, ב) 'קח נא את בנך את יחידך ה'ה לי מה להשיב אתמול אמרת (שם כא, יב) 'כי ביצחק וגו' ועכשו 'קח נא את בנך וגו' וחס ושלום לא עשיתי כן אלא כבשתי רחמי לעשות רצונך יהי רצון מלפניך ה' אלהינו בשעה שיהיו בניו של יצחק באים לידי עברות ומעשים רעים תהא נזכר להם אותה העקדה ותתמלא עליהם רחמים אברהם קרא אותו 'יראה' שנאמר ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה' שם קרא אותו 'שלם' שנאמר (שם יד, יח) 'ומלכי צדק מלך שלם' אמר הקדוש ברוך הוא אם קורא אני אותו 'יראה' פשם שקרא אותו אברהם שם אדם צדיק מתרעם ואם קורא אני אותו 'שלם' אברהם

ומוכן להיות קרבן על מזבחך של יצחק, זהו אותו "אמרא" — הכבש הראשון המיוחד בשמו ובקדושתו (ועיי' תני' עה"ת על פסוק זה).

י. "ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה" — ה' יראה תמיד, את מקום הזה, ואת המאורע שאירע בו כעת, תמיד לנגד עיניו לזכרון — רבי יוחנן אמר: שכך — אמר לפניו — אברהם, לפני הקב"ה, באותה שעה: "רבון העולמים! בשעה שאמרת לי "קח נא את בנך את יחידך... והעלהו שם לעולה", היה לי מה להשיב — לך, כדי למנוע שחיטת בני, לומר לך: "אתמול אמרת לי: "כי ביצחק יקרא לך זרע", ועכשיו — אחה אומר לי: "קח נא את בנך... והעלהו שם לעולה!", וחס ושלום — לא עשיתי כן, אלא כבשתי את רחמי — להתגבר על רגשי רחמי האב על בנו, וכדי — לעשות רצונך, ואף לא הרהרתי אחר דבריך, אלא הלכתי בזריזות לקיים דבריך כפשוטן, ולכן — יהי רצון מלפניך ה' אלהינו, אשר — בשעה שיהיו בניו של — יעקב, שהם הם הנקראים בניו של (כדלעיל נג, יב) יצחק, באים לידי עבירות ומעשים רעים — תהא נזכר להם אותה העקידה — שעקדת את יצחק במקום הזה — ותתמלא עליהם רחמים" — וזהו: "ה' יראה" "ה' יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה, ולהצילם מן הפורעניות, כדי שיאמר היום הזה בכל הדורות הבאים: "בהר ה' יראה" יראה אפרו של יצחק צבור ועומד לכפרה" (רש"י וירא כד, ב).

ד"א: "ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה" — "יראה" — אברהם קרא אותו — את הר המוריה, הר בית המקדש, אשר בירושלים (דה"ב ג, א) — "יראה", כמו — שנאמר — כאן: "ויקרא אברהם שם המקום ההוא: "ה' יראה", ואילו — שם — בן נח, שמלך במקום ההוא בימי אברהם — קרא אותו "שלם", כמו — שנאמר: "ומלכי צדק מלך שלם" — וכנדרש למעלה (מג, ו, ע"י"ש) "ומלך שלם" — תרגומו (באונקלוס שם): "מלך ירושלם", הרי שני שמות למקום אחר, לכן — אמה הקב"ה; "אם קורא אני אותו "יראה" — בלבד — כשם שקרא

מסורת המדרש

ויהי בשלם סוכו שרי"ט ירו"ש שם. מלמד שהראה לו הקב"ה ביהמ"ק חרב ובנוי ספרי (וואת הברכה) שני"ב. ירו"ש כאן קב. ברכה תתקנן, תהלים תתנן, ראה להלן פ"כ ט"ז, ע"ע לעיל פ"כ ה.

אדם צדיק מתרעם אלא הריני קורא אותו ירושלים כמו שקראו שניהם יראה שלם ירושלים, ר' ברכיה פשם רפי חלבו אמר עד שהוא 'שלם' עשה לו הקדוש ברוך הוא סכה והיה מתפלל בתוכה שנאמר (תהלים עו, ג) 'ויהי בשלם סכו ומעונתו בציון' ומה היה אומר יהי רצון שאראה בבנין ביתי. דבר אחר מלמד שהראה לו הקדוש ברוך הוא בית המקדש חרב ובנוי חרב ובנוי שנאמר שם המקום ההוא ה' יראה' הרי בניו היך מה דאת אמר (דברים טז, טז) 'שלוש פעמים בשנה יראה' 'אשר יאמר

שהוא קרא לו, ואם קורא אני אותו "שלם" — בלבד, כשם שקרא אותו שם, הרי — אברהם, שהוא — אדם צדיק — מתרעם — שלא קראתי למקום כשם שהוא קרא לו, שזה רצונו וכבודו של צדיק אשר "לזכר עולם יהיה צדיק" (תהלים קיב, ו) — שילמדו ממעשיו וילכו בדרכיו והוא כחי לעולם ומקדש שם ה' בעולמו (ועיי' עיי"ש, ולפשוטו י"ל שהקב"ה חס על כבודם ולא שהם באים בתרעומת, ח"ו, ומליצה היא בלבד), אלא — כדי להניח דעת שני הצדיקים, ולכבוד שניהם — הריני קורא אותו: "ירושלים" — כמו שקראו שניהם — "יראה", "שלם" — "ירושלים" — בצירוף שתי התיבות יחד, ומפני שאברהם היה צדיק וחביב יותר משם הקדים שמו של אברהם לפני שמו של שם, אף כי שם קדם לו בזמן, ואברהם אינו אלא מבניו (יפ"ת).

רבי ברכיה, בשם רבי חלבו אמר: "מתחילת ברייתו של עולם" (שרי"ט ע"ו, א), ומלפני מעשה העקידה, בעוד שלא קראו אברהם "יראה", כבר היה המקום מוכן ומזומן להשראת השכינה, וכנדרש למעלה (א, ד), שהוא מן הדברים שעלו במחשבה לפני בריאת העולם, שהרי — עד — בעוד — שהוא — נקרא עדיין — "שלם", עשה לו הקב"ה — במקום ההוא — "סוכה" — בית — דירה ארעי שלא בבנין, והיה מתפלל בתוכה, שהמקום הוא מקום תפילה של הקב"ה שהוא כביכול מתפלל בו, וכמו שנאמר (ישעי' נו, ז): "כי ביתי בית תפילה" (ועיי' ברכות ז, א, "שהקב"ה מתפלל"), ומאז, כאמור כבר היה שוכן להתפלל בסוכתו הארעית — שנאמר: "ויהי בשלם סוכו, ומעונתו בציון" — וכלומר — ומה היה אומר — או בתפלתו, שם: "יהי רצון שאראה בבנין ביתי" — "בציון" — שבעוד ש"סוכתו" ב"שלם" התפלל שתהא "מעונתו" — בית מקדשו הקבוע — "בציון" — ירושלים, שעד אז היה עיקר דירתו בעליונים, משחטא אדה"ר (וכנדרש לעיל, ג, ט ע"י"ש).

דבר אחר: "ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה", אשר יאמר היום "בהר ה' יראה" — האריך ואמר: "ה' יראה", "בהר ה'", ושוב "יראה" — שלשה תיאורים — מלמד — אותנו הכתוב בכך — שהראה לו — או — הקב"ה — לאברהם, את בית המקדש — שהיה אמור להכנות במקום הזה, כשהוא — חרב — בחורבנו של הבית הראשון, כידי נבוכדנצר, ובנוי — שוב בבית השני ושוב — חרב — בחורבנו של הבית השני, כידי טיטוס, ובנוי — שוב בבית השלישי שעתיד להכנות במהרה בימינו, וזהו — שנאמר — כאן: "שם המקום ההוא ה' יראה" — הרי בניו, שה' נראה בכבודו אל ישראל הבאים להראות בו לפני ה' — היך מה דאת אמר — כמאמר הכתוב: "שלוש פעמים בשנה יראה כל זכור את מן ה' עלבני ירושלים אשר

להיות נופח המנורה; וכזו כן זה. וזה רק במקדש שלמה שהיה גילוי שכינה¹³, אבל במקדש שני שאינו רק חוק¹⁴, סגי באחת, ודו"ק היטב.

שם, שם ויקחו... שמן זית.

במנחות דף פו, א מזיתו, ויעוין רש"י שם 1. והנראה לפרש משום רגבי יין אמרו לא יביא יין מגיתו - בבא בתרא צח 2 - וכמו דפירש רשב"ם שם דכתיב "הסך נסך שכר לה" (במדבר כח, ז). ובתרגום על קרא ד"יין ושכר... יזיר" (שם ו, ג): מחמר חדת ועתיק, הרי דשכר עתיק. ולכן בשמן כתוב "שמן זית", שהמצוה כל שהוא חדש עדיף טפי, וזהו "מזיתו", שניכר טעם הזית, וכמו שאמרו בעבודה זרה (טו, א) דחמרי חדתא וענבי הוי חדא טעמא וזה ברור. ובוה מדויק לשון הכתוב בשופטים ט, ט:

כח, ח וחשב אפודתו אשר עליו (כמעשהו).

יתכן על דרך רמז דאמרו אפד מכפר על עבודה זרה [זבחים דף פח, ב] 1, ומחשבה אצל עבודה זרה הוי כמעשה כמו שכתוב סוף פרק קמא קדידושי². וזה שאמר "וחשב אפודתו וכי כמעשהו"³ [מצאתי להקדמונים].

כח, ט ולקחת את שתי אבני שהם 1.

הנה בשלם דחושן למטה יוסף רמז שישראל

(הושע ג, ד) "אין אפוד ותרפים". ומבאר רש"י: אין אפוד - נגלה עון תרפים, הא יש אפוד אין תרפים, כך שמעתי במסכת ערכין (טז, א) 2. מ, א: מחשבה טובה מצרפה למעשה שנאמר (מלאכי ג, טז) "אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבו שמו", מאי "ולחושבו שמו"? אמר רבי אסי, אפילו חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשה. מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה. שנאמר (תהלים טו, יח) "און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה'". ואלא מה אני מקיים (ירמיה ו, יט) "הנני מביא אל העם הזה רעה פני מחשבותם" - מחשבה שעושה פרי הקב"ה מצרפה למעשה, מחשבה שאין עושה פרי אין הקב"ה מצרפה למעשה. ואלא הא דכתיב (יהונתן יד, ה) "למען תפוס את בית ישראל בלבם" אמר רב אחא בר יעקב, ההוא בעבודה כופרים הוא דכתיב, דאמר מר חמורה עבודת כוכבים, שפל הכופר בה כמוהו בכל התורה כולה. 3. כלומר בענין האפוד (עבודה זרה) "חשב" (המחשבה) הוא "כמעשהו".

(כח, ט) 1 בכתפות האפוד היו שתי אבני שהם

נקראים על שם יוסף², וכמו שאמר במדרש שוחר טוב (מזמור ג) מקרא (עמוס ה, טו) "אולי יחנן שארית יוסף"³. ודע דאפוד מכפר על עבודת כוכבים (זבחים פח, ב) שנאמר (הושע ג, ד) "אפד ותרפים", וחושן מכפר על הדינין⁴. לכן "שהם"⁵ מרמז ליושר הדעות המשובשות הטעאה בשכל, שזה גרם לעון עבודת כוכבים. "וישפה", שהוא גמר החושן, אבן האחרונה עליו, מרמז להסרת העול והמרמה והאונאה, שזה גורם לעות הדין, וכמו שאמר בתורת כהנים (פרשה ב פרק ד) על קרא ד"לא תעשו עול במשפט במידה ובמשקל (ובמשורה" - ויקרא יט, טו) שהמודד קרוי דיין⁶. לכן אמרו (בבא בתרא עה, א) על (ישעיה לד, יב) "ושמתי כרכוד שמשותיך": חד אמר שהם - שהוא הסרת הטעאה באלקות, וחד אמר ישפה - שהוא הסרת מרמה והעול שבין אדם

לחבירו. לכן אמר [כדכד"] - (אמר הקב"ה, להוי) כדין וכדין⁸. וזה שסיים הכתוב (שם שם יג) "וכל בניך לימודי ה'" - שילמדו הידיעה הברורה בהשגת אחדותו יתברך. וכמו שאמרו בקרבנות לא נאמר "אל" ו"אלקים" ו"שידי" רק ה', שלא ליתן פתחון פה לחלוק [סוף מנחות]⁹, ששם ה' אינו מתיחס לשום נמצא זולת הבורא היחיד לבדו, וזה "שהם". "ורב שלום בניך" (שם שם) - שיסורו מהם העול והמרמה, שזה "ישפה", כדין וכדין ודו"ק היטב¹⁰. ודע דכל השבטים צערו לאביהם במכירת יוסף, ויוסף עצמו לא הודיע לאביו¹¹, רק יוסף היה ירא מפני החרם¹². אבל בנימין כיבד לאביו, לכן שרתה שכינה בחלקו. ולכן כשאבד ישפה מבנימין הראה להם השם יתברך גודל מצות כיבוד אב אצל דמא בן נתינה¹³, ודו"ק היטב.

בהן היו רשומים שמות כל שנים עשר שבטי יה, ואילו במסגרת אבני החושן בסוף הטור הרביעי הופיעו שהם ואח"כ ישפה, אותן שתי האבנים האחרונות אשר יצגו את שני השבטים האחרונים, דהיינו יוסף ובנימין. 2. כלומר, התורה משתמשת בשם "שהם" גם עבור שבט יוסף ("והטור הרביעי תרשיש ושהם וישפה - פסוק יט להלן) וגם עבור אותן האבנים אשר בהן חורטים שמות כל שבטי ישראל, ללמד ששבט יוסף שקול כנגד שבטי ישראל כולם. 3. ...שמעו דבר מופלא, מהו אומר (שמואל ב, יט, כא) "הנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף"? כל ישראל נקראו על שם יוסף כמו שנאמר (עמוס ט, טו) "אולי יחנן ה' שארית יוסף". 4. "חושן המשפט". 5. שהוא בכתפות האפוד המכפר על עבודה זרה. 6. מלמד שהדיין המקלקל את הדין קרוי עול, שנוי, משוקץ חרץ ותועבה, וגורם לחמשה דברים: - מטמא את הארץ ומחלל את השם ומסלק את השכינה ומפיל את ישראל בחרב ומגלה אותו מארצו. 7. רש"י: פליגי בה באבנים של חומות ירושלים ממה יהיו אלו אבנים שעתידיים להיות. 8. רש"י: כדברי זה וכדברי זה, והיינו "כדכד" משהם ומישפה תבנה. ואעפ"י שמקרא זה הקדם

לכני חייא טובא, יש לומר שכך נתנבא ישעיה שכדברי כל המפרשים עתידה להיבנות. 9. קי, א: תניא, אמר רבי שמעון בן עזאי, בוא וראה מה כתוב בפרשת קרבנות, שלא נאמר בהן לא "אל" ולא "אלהים" אלא ה' שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק. 10. כך שמבנה הפסוקים הוא כך: ושמתי כדכוד שמשותיך = "שהם" "ישפה" ("כד" + "כד"): שהם = "וכל בניך לימודי ה'" (תיקון טעות ועוות במחשבה) ישפה = "ורב שלום בניך" (תיקון עוות הדין). 11. שהוא נמצא בחיים בארץ מצרים, והודעה כזאת היתה מונעת מאביו סבל נפשי רב, כך שבזה גם יוסף ציער את אביו במכירתו הוא. ועיין רמב"ן למקץ, מב, ט, ד"ה ויזכר יוסף את החלומות אשר חלם להם. 12. רש"י לבראשית לו, לג ד"ה חיה רעה אכלתהו: ולמה לא גילה לו הקב"ה? לפי שהחרימו וקיללו את כל מי שיגלה, ושיחפו הקב"ה עמהם. 13. קידושין, לא, א אמר שמואל, שאלו את ר' אליעזר עד היכן כיבוד אב ואם? אמר להם צאו וראו מה עשה עכ"ם אחד לאביו באשקלון ודמא בן נתינה שמו, ביקשו ממנו חכמים אבנים לאפוד בששים ריבוא שכר, והיה

פנ' 39-177
ג'ר' א'
ענת גבעון

צ

פרי

ושמתי כדכוד שמשותיך

השדה

(הה"ג כ' י' צ' א"כ ד' ה"ו כ"ג)

צא

השדה

ושמתי כדכוד שמשותיך

פרי

23

וב"שהם" היה חקוק שם יוסף וב"ישפה" שם בנימין, והסכים הקב"ה שכך תהיה הגאולה העתידה, תחילה אור ישראל על ידי משיח בן יוסף, ויבהיק אורה של ירושלים שהוא בחלקו של בנימין.

ב) בדרך אחרת יש לפרש דמ"ד "שהם" כוונתו לאבני האפוד שציותה תורה (שמות כ"ח ט'-י"ב): "ולקחת את שתי אבני שהם ופתחת עליהם שמות בני ישראל וגו' ושמת את שתי האבנים על כתפות האפוד אבני זכרון לבני ישראל ונשא אהרן את שמותם לפני ה' על שתי כתפיו לזכרון". וסבור הן מ"ד, שחומות ירושלים יהיו עשויות מאותן אבני שהם, שציותה תורה לקבוע באפוד, כלומר, שחומות העיר יהיו מוצקות מאותן סגולות של אבני האפוד.

ואידך מ"ד שהחומות יהיו עשויות מאבן "ישפה", כוונתו לאבני החושן, ונקיט ישפה, היא האבן האחרונה, שהיא החותמת את סדרת האבנים הקבועות בחושן המשפט, דסבור הן מ"ד שחומות ירושלים יהיו חצובות מסגולותיו של חושן המשפט, ואמר הקב"ה "ושמתי כדכוד שמשותיך", שיתחברו בה שתי סגולות המעלה יחד, גם של האפוד גם של החושן.

ג) לצורך ביאור הדברים, הגנו מעתיקין מה שכתבנו בספרנו ציץ השדה קונטרס בירח-האיתנים (מאמר ד' אותיות ב' וה', ומאמר ה' אותיות א' ב') בסגולות המעלה הספוגות בתכולתה של העיר ירושלים:

איתא במדרש (ב"ר פרשה נ"ו פיסקה י'): "ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה" - אברהם קרא אותו "יראה" וכו', שם קרא אותו "שלם" שנאמר "ומלכי צדק מלך שלם", אמר הקב"ה, אם קורא אני אותו "יראה" כשם שקרא אותו אברהם, שם אדם צדיק מתרעם, ואם קורא אני אותו "שלם", אברהם אדם צדיק מתרעם, אלא הריני קורא אותו ירושלים כמו שקראו שניהם "יראה-שלם" - "ירושלים".

מתוך דברי המדרש אנו למידין, כי השם "שלם" שקרא שם בן נח, והשם "יראה" שקרא אברהם אבינו, צופנות בתוכן סגולות מעלה, שהטבעו על ידי אברהם אבינו ושם בן נח, אופי סגולתו של זה לא כאופי סגולתו של זה, ואשר על כן, אילו היה קורא הקב"ה לעיר "יראה" כמו שקרא לה אברהם, היה הדבר מעורר תערומת אצל שם בן נח, על שלא נקבע בתכונתה של העיר סגולת-המעלה שהטביע בה הוא, וכן להיפוך, אילו היה

←

ושמתי כדכוד שמשותיך

א) הנביא ישעי' בחזיונות הנחמה לציון וירושלים אומר: "הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים ושמתי כדכוד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח וכל גבולך לאבני חפץ, וכל בניך לימודי ה' ורב שלום בניך" (ישעי' נ"ד י"א).

ובא על זה פירושם של חז"ל בפרק הספינה (ב"ב ע"ה ע"א): "ושמתי כדכוד שמשותיך" - א"ר שמואל בר נחמני, פליגי תרי מלאכי ברקיעא גבריא למיכאל, ואמרי לה תרי אמוראי במערבא, ומאן אינון יהודה וחזקיה בני רבי חייא, חד אמר שהם וחד אמר ישפה, אמר להו הקב"ה להוי כדין וכדין. ופירש רשב"ם, דפליגי באבנים של חומות ירושלים, ממה יהיו אלו אבנים שעתידין להיות, ואמר הקב"ה שיהיו כדברי זה וכדברי זה והיינו כדכוד משהם וישפה תיבנה.

שני האבנים שהם וישפה הם משנים-עשרה האבנים שהיו קבועים בחושן-המשפט שנשא אהרן על לבו לזכרון לפני ה', ארבעה טורי אבן, והטור הרביעי תרשיש שהם וישפה, כמפורש בפרשת תצוה, (שמות כ"ח י"ז-כ"א), ואמרה תורה: "והאבנים תהיין על שמות בני ישראל שתים עשרה על שמותם פתוחי חותם איש על שמו תהיין לשני עשר שבט", ופירש"י, כסדר תולדותם סדר האבנים, אודם לראובן פטדה לשמעון וכן כולם, ונמצאת אבן השהם חקוק עליה שמו של יוסף, ואבן ישפה, שמו של בנימין.

והסביר מהרש"א בחא"ג הנבואה "ושמתי כדכוד שמשותיך", כלפי שאמר ישעי' (ס' י"ט) "לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם", ואמר "ושמתי כדכוד" שהיא אבן טובה שתאיר תחת שמשותיך, ופליגי בהיא אבן טובה, אם היא "שהם" או "ישפה", והם שתי האבנים האחרונים הקבועים בחושן בטור הרביעי, שמהם תיבקע אור הגאולה מהגלות הרביעית היא גלות אדום,

הקב"ה קורא לעיר "שלם", כמו שקרא לה שם בן נח, היתה תרעומת בלבו של אברהם, על העדר מטבעתו שלו בתכונתה של העיר, עד שהוצרך הקב"ה למזג שתי המעלות אחת בשנייה, וקרא לעיר כשתי השמות של אברהם ושל שם בן נח, ותנוח דעת שניהם גם יחד.

מה היא סגולת המעלה שצופן בתוכו השם "יראה" שקרא אברהם אבינו, ומה היא הסגולה הספונה בשם "שלם" שקרא שם בן נח?

ג) וראיתי במשך-חכמה בפרשת וירא שביאר: שם בן נח היה בדור המבול, שהשחית כל בשר דרכו, ומלאה הארץ חמס, והוא ניצול בתיבה, שם פירנס זון כל החי, וכל לימודו היה לתקן המידות והתכונות, שכל המין האנושי הוא גוף-אדם אחד, וכל יחיד ויחיד הוא אבר מאברי הגוף, וכל אחד ואחד נוקק לחברו, מושפע ומשפיע, וכולם כאחד נושאים קיום המין האנושי ושלימותו, זו הוראת התואר "שלם" הוא השם שקרא שם בן נח. השם "יראה" שקרא אברהם אבינו, לפי שהוא נאבק עם נמרוד וחבריו, שהיו עובדי עבודה זרה, והוא התפלסף בחכמה, וחקר בשכלו כי יש ה' אחד משגיח על הכל, ולימד דעת לכל העם הנבערים שהיו נוטים אחרי עבודת כוכבים ומזלות, והיה מושכן להאמין בא-ל אחד בארץ, ולא מסר השגחתו לכוכבים, וזה "אשר יאמר היום בהר ה' יראה", רוצה לומר, שיתגלה אלקותו בראות כל בשר כבוד ה' בנסים פרטיים.

ירושלים בנויה על שני הדברים גם יחד, היינו זיכוכ המושכלות שעיקרן במוח, הוא הדבר שהטביע בה אברהם אבינו, וגם לקישוט המידות שעיקרן בלב, הוא מטבעו של שם בן נח. זאת תודעתה של העיר ירושלים "כלילת יופי ממוש לכל הארץ", היינו תיקון המידות, ו"שם עלו שבטים להודות לשם ה'", היינו זיקוק הדיעות, כי המידות והמושכלות שניהם יחד, נדרכו ונטהרו בירושלים, ואשר על כן קרא הקב"ה שמה "ירושלים" שיש בה צירוף שתי השמות, של אברהם אבינו ושל שם בן נח - עד כאן תורף דבריו.

ד) ירושלים הכפולה במעלותיה לקתה בכפלים, כמו שנאמר (ישעי' מ') "דברו על לב ירושלם וקראו אליה וגו', כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאותיה", ופירש רד"ק: באמרו כפלים, רוצה לומר שתיים, והוא אומר על שתי גליות שגלו ישראל, גלות בבל

וזה הגלות. כיו"ב פירשו בפרק חלק (סנהדרין ק"ד ע"ב) הפסוק במגילת איכה "בכה תבכה בלילה", שתי בכיות הללו למה, אמר רבה אמר רבי יוחנן, אחד על מקדש ראשון ואחד על מקדש שני. ואיתא בילקו"ש (ישעי' רמז תמ"ה): חטאו בכפלים "חטא חטאה ירושלים", ולקו בכפלים "כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאותיה", ומתנחמים בכפלים "נחמו נחמו עמי".

החטאים הכפולים שבגללן לקו בכפלים וחרבו שתי המקדשות, פירשה הגמרא בפ"ק דיומא (ט' ע"ב): מקדש ראשון מפני מה חרב, מפני ג' דברים שהיו בו, עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים וכו', מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצוות וגמ"ח מפני מה חרב, מפני שהיתה בו שנאת חנם.

ה) לפי מהלך הדברים דלעיל, נמצאת אתה אומר כי ירושלים חרבה לראשונה, מפני שנתרופפו יסודותיה המוצקות על ידי אברהם אבינו, בעת שקרא לה "ה' יראה", לפרסום האמונה בא-ל אחד בארץ, ודורות הבית הראשון שהיו זונים אחרי אלהים אחרים, ערערו אותן יסודות-נאמנים, ומט הבית ונפל.

אמנם הבית השני שחרב על שנאת חנם, התמוטט מפני שנתרוקנה העיר מאותן מידות נאצלות שנסך בה שם בן נח, שהוא קרא לעיר "שלם", לומר שכל המין האנושי שלימות אחת, ואילו דורות הבית השני שהיתה השנאה מרקדת בינותם, ומפרידה בין איש לאחיו, שוב לא יכלה העיר להתקיים, בהעדר הימנה אורה הזך.

כפולה היתה ירושלים במעלותיה, ובאותן מעלות כפולות, חלחלו חטאותיה ואכלו יסודותיה, אלו הן חטאי הדורות של הבית הראשון וחטאי הדורות של הבית השני, ועל כן לקתה בכפלים, שחרב הבית הראשון וחרב הבית השני, ועל אלה שני החורבנות היא בוכה בכפלים, ומצפה לנחמה בכפלים "נחמו נחמו עמי".

ו) אוננו קשובות לבשורת הנחמה הכפולה "ושמתי כדכוד שמשותך", שהיתה מחלוקת בין שני מלאכים ברקיעא ובין שני אמוראים בארעא, אם אבן שהם או אבן ישפה, וכפל הקב"ה ואמר גם זיו אבן שהם גם זיו אבן ישפה יבהיקו בכתרה של ירושלים, ועוד הוא כופל ואומר "יכל בנים לימודי ה' ורב שלום בניך" - בשתים יתברכו הבנים: א) שיהיו לימודי ה' ב) שתשרוד ביניהם רב-שלום.

כך למדנו ממשנתו של משך-חכמה בפרשת תצוה (שמות כ"ח ט'): מידתן של אבני השהם הקבועים באפוד, מבואר בגמ' זבחים פ"ח ע"ב, שהאפוד מכפר על עבודה זרה, כלומר, שבאבני האפוד טבועה הסגולה ליישר הדיעות המשובשות והתועות שלא לסור אחרי אלהים אחרים. עוד מבואר בגמרא זבחים, שהחושן היה מכפר על הדינים שנאמר "ועשית חושן משפט", והן בחושן היו קבועים שנים-עשר אבנים על שמות בני ישראל, וכיון שהאבן האחרונה היא ישפה, הרי שבה חתומה הסגולה הנעלה ליישר הדין והמשפט, וסילוק העוול המרמה והאונאה שבין אדם לחבירו. [וראה בספרנו ציץ השדה קונטרס בחודש השביעי מאמר ט' אות ה' ובקונטרס בירח האיתנים מאמר ג' אות ג', שביארנו הא דאיתא בירושלמי פיאה (פ"א הל"א) שבזמן הבית השני אבדה אבן ישפה מאבני החושן, כיון ששררה שנאת חנם בישראל, גברו ועלו גלי המשטמה, עד שכיסו סגולתו של בנימין בקומתה של כנסת ישראל ליישור מידותיהן ורקמת יחסיהם בין איש לרעהו, ולפיכך נתרפו השניים שהחזיקו את האבן ישפה בתוך החושן שהיה חקוק עליה שמו של בנימין, ואבדה מהן בעוונות]. זו המחלוקת שנפלה בין שני המלאכים ברקיע ובין שני האמוראים בארץ, באלו אבנים תיבנה ותיכונן חומתה הבעורה של ירושלים, אם בשהם אם בישפה, כלומר, אם החומה תעמוד על ידי יישור הדיעות בהכרת ה', או שהחומה תעמוד ביישור המידות שבין אדם לחבירו, ואמר הקב"ה שהחומה תיבנה משני האבנים גם יחד, גם על ידי ישור הדיעות התועות, וגם על ידי תיקון המידות המעוותות "ושמתי כדכוד שמשותיך".

בשורת הנחמה "ושמתי כדכוד שמשותיך" תואמות עם מצות התורה (שמות כ"ח כ"ח): "ויכרסו את החושן מטבעותיו אל טבעות האפוד בפתיל תכלת להיות על חשב האפוד ולא יזח החושן מעל האפוד" - האפוד המכפר על ע"ז שהיא האב לכל העבירות שבין אדם למקום, והחושן המכפר על עבירות שבין אדם לחבירו, מצוותן שיהיו שניהם צמודים ואחוזים זה בזה, להבטיח קיומו של עולם, ואלה השנים חוגגים בטחה סביב חומת ירושלים שתעמוד לנצח.

ז) ומסיים הנביא ואומר "וכל בניך לימודי ה' רוב שלום בניך", "לימודי ה'" היינו שילמדו הידיעה הברורה בהכרת ה' ובהשגת אחדותו יתברך, היא הסגולה המאירה באבן השהם, "רוב שלום

בניך", היינו הסרת העוול האונאה והמרמה, ויהיה רב-שלום שורר במעונותיה של ירושלים, הוא היוי המבהיק מהאבן ישפה חותמה של חושן המשפט.

ואיתא בשלהי מסכת ברכות א"ר אלעזר א"ר חנינא, תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, שנאמר "וכל בניך לימודי ה' רוב שלום בניך", אל תקרי בניך אלא בוניך.

רבי חנינא שרטט וחרט את דמותן של תלמידי החכמים שהם מצויינין בשתי סגולות המעלה יחד, חו תודעתו של החכם השלם, שלמד והשיג אחדותו יתברך, ותיקן את מידותיו בינו לבין חבירו שיהיו מקושטות ונאות, ועליהם הוא קורא "וכל בניך לימודי ה' - רוב שלום בניך".

ח) דרך נוספת בביאור המחלוקת שנפלה בין מיכאל וגבריאל אם חומת ירושלים תיבנה באבן שהם או באבן ישפה, ראיתי במהר"ל בחידושי אגדות למסכת בבא בתרא, וזה לשונו, מיכאל שהוא ממונה על הטוב והחסד והזכות, אמר, שצורת העיר הקדושה הוא מורה עיר הטוב הדביקה בחסד ובטוב, ולפיכך החומה הוא של שוהם, כי השוהם גוון שלו לבן, והוא גוון מורה חסד וטוב, וראוי למקום הקדוש להיות צורה האלקית שלה דבר זה, וגבריאל שהוא דין, אומר שצורת המקום הוא ישפה, שהוא גוון מורה דין, ואין ספק שכל אחד ואחד מן שתי מידות האלו החסד והדין הוא מעלה בפני עצמה וכו', ואמר שהקב"ה אמר כדין וכדין תהוי, מפני שהש"י כולל הכל דין וחסד.

גם אבן-עזרא בפרשת תצוה (שמות כ"ח ט'), כתב שאבן השהם לבנה.

וצריך עיון, מהא דאיתא במדרש (במדבר רבה פרשה ב' פיסקה ז'): סימנין היו לכל נשיא ונשיא, מפה, וצבע על כל מפה ומפה, כצבע של אבנים טובות שהיו על לוח לבו של אהרן, ואיתא שם: יוסף - שהם, וצבע מפה שלו שחור עד מאד.

ובקונטרס בירח האיתנים (מאמר י' אות ח') כתבנו, די ש לחלק בין אבני השהם שעל כתפות האפוד, שבהן פירשו אבן-עזרא ומהר"ל שהיה גוון שלהן לבן, לבין אבן השהם שבאבני המילואים הנתונים בחושן-המשפט, שעליו אמרו במדרש שהיה שחור עד מאד.

ומה שכתב מהר"ל שגוון אבן ישפה מורה דין, יש להטעים עם מה שנתבאר אצלנו, שהאבן ישפה היא החותמת את

חושן המשפט, ולפיכך גיוונה מורה מידת הדין, וכך גם אופיין וגיוונן של כל האבנים הקבועים בחושן המשפט, וזה סעד להא דבעינן למימר דאבן השהם שהיה קבוע בחושן, היה גיוונו שונה מאבני השהם של האפוד, דשל החושן היה שחור עד מאד, ושל אפוד גוון שלו לבן, להורות חסד וטוב. וציוותה תורה "ולא יח החושן מעל האפוד", שיהיו הדין והחסד מחוברין וממוזגין יחדיו, והוא הדבר שהכריע הקב"ה שאבני חומת ירושלים יהיו שהם וישפה יחד, מפני שהש"י כולל הכל דין וחסד.

וכך אמר נעים זמירות ישראל (תהלים קכ"ב): "ירושלים הבנויה כעיר שחבורה לה יחדיו, ששם עלו שבטים שבטי י-ה עדות לישראל להודות לשם ה', כי שמה ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד, שאלו שלום ירושלים ישליו אוהבין". וכתב אבן עזרא (בפירושו האחרון), שהוא מדבר על הבית השלישי. ירושלים הבנויה חברו בה יחדיו דין וחסד, כמו שאמר הקב"ה "ושמתי כדכוד שמשותיך", ולפיכך "שמה ישבו כסאות למשפט" ו"שאלו שלום ירושלים ישליו אוהבין".

L